

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
Факультет соціальних наук і соціальних технологій
Кафедра соціології

Кваліфікаційна робота
Освітній ступінь – бакалавр

на тему

"ЗА ВЕТЕРАНІВ ДО ВЛАДИ": СТАВЛЕННЯ ДО ПОЛІТИЧНОЇ
АКТИВНОСТІ ВЕТЕРАНІВ АТО/ОСС

Виконала студентка 4 р.н.:
Мартинюк Катерина Романівна

Наукова керівниця: Марценюк Т. О.
кандидатка соціологічних наук,
доцентка

Рецензентка: Костюченко Т.С.
старша викладачка кафедри
соціології
Кваліфікаційна робота захищена з
оцінкою « _____ »
Секретар ЕК: _____
« ____ » _____ 2021 р.

Київ – 2021

ЗМІСТ

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ВЕТЕРАНІВ	6
1.1 Ветеранство у військових студіях.....	7
1.2 Міжнародний досвід політичної активності ветеранів.....	13
1.3 Досвід політичної активності ветеранів в Україні.....	19
РОЗДІЛ 2. СТАВЛЕННЯ ДО ПОЛІТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ВЕТЕРАНІВ АТО/ООС.....	27
2.1 Методологія та дизайн дослідження.....	27
2.2 Сприйняття українцями долучення ветеранів АТО/ООС до політики	31
2.3 Аргументи ветеранів щодо політичної активності в Україні.....	36
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51
ДОДАТКИ	58
Додаток А Вихідні таблиці (Output SPSS)	58
Додаток Б Опитувальник	61
Додаток В Гайд для проведення інтерв'ю про політичну активність з ветеранами та ветеранками АТО.....	62
Додаток Г Транскрипт інтерв'ю з ветеранами та ветеранками АТО	64

Вступ

Починаючи з 2014 року Україна перебуває у стані воєнного конфлікту, який попри всі зусилля як вітчизняних, так і міжнародних владних структур, досі залишається невирішеним та призводить до певних трансформацій існування українського суспільства. Зокрема, події на Сході призвели до збільшення кількості демобілізованих військовослужбовців та актуалізували поняття й сам статус «ветерана війни». Згідно зі ст.4 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав.

За найбільш актуальними даними, наданими Міністерством у справах ветеранів (17.09.2020), осіб зі статусом учасника бойових дій в Україні зареєстровано понад 460 тисяч. Через тимчасову відсутність Єдиного державного реєстру ветеранів війни можемо наближено уявити частку ветеранів АТО/ООС в цілому – за думками журналістів, вона становитиме близько 2% від населення України.

Після повернення додому ветерани АТО/ООС стикаються з певними труднощами процесу реінтеграції у мирне життя, адаптації до цивільного суспільства, психологічної реабілітації тощо. Запорукою успішного адаптивного процесу є державні програми підтримки, ініціативи владних інституцій стосовно ветеранів, та для українського контексту характерна відсутність дієвої та якісної системи реабілітації демобілізованих.

Тому, беручи до уваги дані психологічного дослідження Зубовського Д.С. про те, що учасники АТО/ООС у посттравматичний період демонструють доволі високий рівень соціальної, політичної активності та особистісного зростання, є сильними лідерами, готовими жертвувати життям заради блага країни, варто сказати, що частина ветеранів АТО/ООС мають бажання та готові долучатися до політичного життя України, аби лобювати інтереси ветеранів на державному рівні.

Доцільною ілюстрацією може бути успішне функціонування громадських організацій ветеранів АТО/ООС, напрямом діяльності яких є підтримка

ветеранів, поранених, їх сімей, освітні програми, реабілітаційні та тренінгові. Ветерани, що ведуть таке активне громадське життя найчастіше ставлять за мету можливість позитивного впливу на сектор безпеки і оборони України, можливість впливу на міжнародний вектор України.

Також саме ветерани АТО/ООС можуть бути ефективним важелем державної політики, спрямованої на вирішення збройного конфлікту на Сході. Варто зазначити, що війна на сході України є найбільш нагальною проблемою країни, що турбує українське суспільство. За даними соціологічного дослідження, яке спільно провели Центр «Социс» та Центр Разумкова, у липні 2020 року війна на Сході турбувала більшість опитаних – 60,1%.

Наразі наявна позитивна тенденція по залученню ветеранів до політики на державному та місцевому рівнях. Представленість ветеранів характерна для виконавчої гілки влади. Наприклад, у Міністерстві у справах ветеранів, створеному у 2019, вагома частина посадовців – ветерани АТО/ООС. Говорячи про парламент, у ВРУ 9 скликання було обрано 7 ветеранів АТО, та у відсотках це лише близько 1.5% від загальної кількості депутатів, що скоріше замало для утворення певної впливової групи ветеранів в рамках ВРУ та для ветеранського руху на законодавчому рівні політики. Хоча, в порівнянні з попереднім скликанням з 2014 по 2018, ще на початку Антитерористичної операції, коли лише декілька ветеранів було залучено політичними силами як рекламні обличчя задля вищого рівня підтримки електоратом, 7 свідомо обраних українцями нардепів з АТО/ООС – це і є той показник тенденції розвитку.

Варто також згадати успішний проект ГО Studena «За ВДВ» (За ветеранів до влади), власне, чию аббревіатуру й було запозичено у назву даної роботи. Метою проекту було створення школи, що допомагала б вмотивованим ветеранам АТО/ООС долучитися до політики в Україні. Результати показали, що делегування представників ветеранства на політичну арену дійсно супроводжується реальними результатами, наприклад, відчутними були зміни у питаннях працевлаштування, адже для політиків-ветеранів – це не було просто роботою з папірцями, а було розуміння потреб реальних побратимів. До того ж,

програма користувалася високим попитом серед ветеранів, що свідчить про зацікавленість даної соціальної категорії у «владі».

Таким чином, аби з'ясувати, якими є передумови потенційного розвитку ветеранського руху в українській політиці, з'ясувати успіхи та виклики залучення ветеранів до політичного життя та відповісти на питання, чи є потреба в активному долученні ветеранів та ветеранок АТО/ООС до політичних структур, важливим є дослідження саме ставлення ветеранів АТО/ООС до політичної активності.

Відповідно *об'єктом* дослідження є доросле населення України (у віці 18 років і старше) та ветерани АТО/ООС; *предметом* дослідження є ставлення українського суспільства загалом і самих ветеранів зокрема до політичної активності ветеранів АТО/ООС. *Мета роботи* – з'ясувати ставлення українців та ветеранів до політичної активності ветеранів АТО/ООС.

Завданнями цієї роботи є:

1. З'ясувати теоретичні підходи щодо ветеранства у військових студіях;
2. Опрацювати дослідження з тематики політичної діяльності ветеранів;
3. З'ясувати ставлення українців до ветеранів АТО/ООС, що є залученні до політики в Україні;
4. Виявити успіхи та виклики політичної активності ветеранів АТО/ООС ;
5. Визначити ставлення ветеранів АТО/ООС до власної політичної активності;

Теоретичні засади вивчення ветеранства ґрунтуються на теоріях адаптивного процесу, з точки зору групової ідентичності ветеранів та з точки зору стигматизації ветеранів, віктимізації як чинників ставлення суспільства; також було розглянуто як міжнародний, так і український досвід політичної активності ветеранів, особливості долучення до політики та теоретичні аспекти відмінностей політиків-ветеранів від своїх колег без воєнного досвіду. У емпіричній частині роботи було використано комбінований метод дослідження: якісні та кількісні соціологічні методи. У ході дослідження було розглянуто:

- 1) Всеукраїнське дослідження «Думки і погляди населення України (Омнібус)», що було проведене Київським міжнародним інститутом соціології у

травні – червні 2019 року (N=2021). У дослідженні були використані такі кількісні методи аналізу даних, як частотний розподіл, кростабуляція, Z-тест, Хі-квадрат та інші.

2) 10 напівструктурованих фокусованих інтерв'ю з певними тематичними блоками питань для ветеранів АТО/ООС. Вибірку було побудовано за допомогою методу «снігової кулі»: за допомоги вже опитаних респондентів-ветеранів діставали контакти індивідів, що підходили для дослідження за певними критеріями вибірки. Вибір даного методу був обумовлений закритістю ветеранів як групи.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ВETERANІВ

1.1 Ветеранство у військових студіях

Наприкінці ХХ ст. військову соціологію визначали як напрям соціологічної науки, що вивчає закони та механізми взаємодії соціальних спільнот під час збройного захисту вітчизни, взаємодію суспільства та армії, внутрішні відносини в збройних силах між їх структурними елементами та військовослужбовцями (Серебряніков, 1993). З історичним розвитком до предмета військових студій відносять також соціальний склад збройних сил, цінності та мотивації, світогляд військовослужбовців, акцентується увага на соціальній реабілітації та адаптації ветеранів збройних сил та учасників бойових дій (Потьомкін, 2016).

Тож явище ветеранства у військовій соціології більшою мірою розглядається в аспекті ресоціалізації ветеранів, адаптації, вивчається «перехід» від військового до цивільного життя.

Анна Зогас (Anna Zogas) у статті «Важкі переходи військових ветеранів США до цивільного життя» («US Military Veterans' Difficult Transitions Back to Civilian Life and the VA's Response») наголошує на важливості вичерпного огляду післявоєнних труднощів ветеранів та на увазі державних органів до цього питання, а саме на створенні певних адаптаційних програм з підготовки ветеранів до повернення до цивільного суспільства (Zogas, 2017). Авторка виділяє такі проблеми на шляху у ветеранів, як безробіття і складнощі в пошуку роботи в цілому, труднощі горизонтальної мобільності (переселення), важкість воз'єднання з членами сім'ї, з дітьми. Причиною цього є норми поведінки, цінності та функціональні особливості армії як інституції – вони потребують трансформацій у звичайному житті.

Труднощі адаптації військових, що повертаються з війни, розглядав у роботі «Той, що повертається додому» Альфред Шюц. Головна ідея статті – «тому, хто повертається додому, дім показує – принаймні спочатку – незвичне обличчя» (Шюц, 1945). Під поняттям «дім» соціолог розуміє особливий спосіб життя, що є емоційно забарвленим та складається з елементів, дорогих нам. Солдат очікує

побачити дім таким, яким його залишив, та бачить його зовсім інакшим, оскільки й сам змінився через події в його житті. Це відбувається через тривалу включеність військового до тієї повсякденності, що дуже відрізняється від повсякденності дому. Таким чином, повсякденність є різною для солдата та членів його родини, що призводить до розбіжностей систем релевантності, непорозуміння між солдатом та його первинною групою, до виникнення специфічних конфліктів. Шюц наголошує - солдатові важко прийняти те, що близькі йому люди не розуміють унікальності його індивідуального досвіду, що зробив його іншою людиною. (Шюц, 1945)

Головним поясненням, чому процес адаптації ветеранів війни є проблемним, виступає відмінність реальності повсякденного (цивільного) світу від реальності світу бойових дій. У процесі соціалізації в умовах бойових дій відбувається втрата власного соціального статусу, індивід змінює своє соціальне оточення, змінюються цінності, підвищується інтенсивність соціальної взаємодії, і в результаті формується нова соціальна ідентичність, яка саме й створює згодом бар'єри переходу від військового життя. (Пожидаєв, 1999)

До того ж, важливим чинником перебігу адаптаційного процесу ветеранів є суспільство, а саме його сприйняття ветеранів, уявлення та розуміння особливостей переживання воєнного досвіду. Серед дослідників цього питання поширеною є думка, що це сприйняття є більшою мірою упередженим, стигматизованим, дискредитує ветеранів як повноцінних учасників соціальної взаємодії.

В результаті дослідження каналів медіа США на предмет транслявання образу ветеранів війни в суспільство було виділено поняття «віктимізації», що, на думку авторів, може слугувати подальшій стигматизації ветеранів (Клеукамп and Нірес, 2015). Під віктимізацією мається на увазі зображення ветеранів як змучених воєнним досвідом, а військової служби як негативного впливу на ментальне та фізичне здоров'я, економічну стабільність, соціальні відносини (сім'я/друзі). Віктимізація на основі фізичних ушкоджень та проблем психічного здоров'я зображується у 85% проаналізованого контенту, тож саме ці два

аспекти можуть бути основними чинниками формування стигм щодо ветеранів війни у суспільстві.

За Гофманом, стигму слід визначати як характеристику, яка викликає певну ганебну властивість індивіда, характер цієї властивості визначається не самою якістю, а ставленням до неї. (Гофман, 2001).

Автори дослідження «Повернення додому: Ставлення до ветеранів США, що повертаються з Іраку» (Attitudes Toward U.S. Veterans Returning From Iraq) описують процес стигматизації суспільством трьома етапами.

Рис.1 Схема стигматизації (за MacLean and Kleukamp)

Перший – прикріплення ярликів на основі девіантних рис індивіда. Якось незначна відмінна риса індивіда починає виділятися і стає характеристикою кардинальної відмінності індивіда від всього суспільства. Ярликом може бути, наприклад, «психічно хворий», «інвалід», та навіть сам статус «ветеран війни» може бути ярликом, в залежності від розуміння того, хто його навішує.

Другий етап – ярлики активують негативні стереотипи, тобто створюються певні уявлення щодо носіїв цих ярликів та щодо очікуваної від них поведінки. «Члени суспільства можуть боятись та намагатися уникнути контактів з ветеранами війни тому, що вони схильні до жорстокої поведінки» (MacLean and Kleukamp, 2014).

Автори наголошують, що лише стереотипізована особистість не є стигматизованою, умовою стигми є дискримінативні настрої зі сторони соціуму. Через страх дискримінації деякі ветерани війни в Іраку зазначали, що вони не включали воєнну службу у своє резюме шукаючи роботу (MacLean and Kleukamp, 2014). Ветеранів В'єтнаму більшість підприємців не хотіли брати на

роботу, а в газетах США не рідкістю були оголошення з уточненнями «Ветеренів В'єтнаму просимо не звертатися!» (Суркова, 2011).

Таким чином приклади до кожного етапу можуть бути використані в підтримку твердження, що ветерани війни є стигматизованими (MacLean and Kleukamp, 2014).

Повернувшись до гофманівської типології стигм звернемо увагу на перші два типи: тілесні вади та недоліки індивідуального характеру

1. Тілесні вади

За даними департаменту зі справ ветеранів США, 25% ветеранів США (близько 4.7 млн військових) мають інвалідність внаслідок військової служби. Стигматизація за фізичними вадами досить поширене в суспільствах, воно може бути найбільш жорстоким, адже тілесні недоліки є чітко вираженими та сприймаються як певне відхилення від суспільного уявлення про «здорове людське тіло» (Coleman, 2006). Ярлик «людина з інвалідністю» призводить до негативних стереотипів у суспільстві щодо інакшості ветеранів, щодо неможливості нормальної інтеграції у різні сфери життя.

Досліджуючи ветеранів з інвалідністю у Турції було зазначено, що деякі ветерани втратили роботу «блакитних комірців» і були влаштовані державними органами як некваліфіковані робітники (Salih Can Açıksöz, 2012). Респонденти – ветерани з інвалідністю, що не перебували в шлюбі, були покинуті своїми дівчатами/нареченими, а одружені зазначали про появу сімейних проблем, пов'язаних з фінансовими труднощами, надмірною агресивністю інвалідів, ставленням близьких до тілесної стигми. Це все призводить до ізоляції ветеранів-інвалідів від суспільства та самостигматизації через сором за власну ваду та неможливість відповідати стандартам «нормальності».

2. Недоліки індивідуального характеру

За даними досліджень ветеранів Іраку та Афганістану, 21.8% стикаються із посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), 17.7% мають депресію, 36.9% стикаються з іншими ментальними розладами (Daoud, 2009). Та не всі ветерани звертаються до лікарів з певними психічними проблемами, причиною цього є

поширений серед військових страх соціальної стигми щодо психіатричних діагнозів. Стигматизація психічних розладів веде за собою ряд негативних наслідків та може бути бар'єром в реінтеграції ветеранів до цивільного життя. Саме стигма ментальних хвороб асоціюється з проблеми працевлаштування, побудови соціальних відносин з друзями та сім'єю (Corrigan & Kleinlein, 2005).

У дослідженні «Стигматизація ветеранів війни з ПТСР» (Stigmatization of War Veterans with Posttraumatic Stress Disorder (PTSD)) автори на основі експерименту (оціночні судження респондентів щодо озвученої ситуації) вимірюють наскільки працівники, ветерани з ПТСР, викликають негативні стереотипи, що можуть призвести до стигм. У результаті було виділено три основні змінні, за якими стереотипізують ветеранів з ПТСР у сфері працевлаштування: небезпечність ветеранів, некомпетентність, ненапористість (unassertiveness). Ці негативні стереотипи можуть призвести до збільшення рівня безробіття серед ветеранів, до соціальної ексклюзії (Hipes, Gemoets, 2018).

Проблема полягає ще й в тому, що в суспільній свідомості часто відбувається наділення ознаками ПТСР всіх ветеранів війни. Це відбувається, по-перше, через надмірну увагу медіа до ментальних проблем (Kleykamp and Hipes, 2015), ветеранів зображають як людей, у яких якщо й зараз немає психічних відхилень, то вони можуть раптово з'явитися в майбутньому (Цибаєва, 2007). А по-друге, через недостатню обізнаність суспільства у питанні посттравматичного стресового розладу. Поширеним є уявлення, що досвід війни завжди веде до ПТСР, хоча на це захворювання впливають як особливості довоєнного життя ветерана, так і особисті характеристики та рівень соціальної підтримки після демобілізації (Суркова, 2011).

Деталізований вище процес стигматизації ветеранів в рамках переходу від військового до цивільного життя все ж являє собою фундамент вивчення ветеранства у військових студіях, зокрема через загальне прагнення мінімізувати соціальну значимість даних бар'єрів адаптації ветеранів війни.

Та військова соціологія акцентує увагу і на огляді нової соціальної ідентичності ветеранів війни, а саме сильної групової ідентичності, що лежить в

її основі. За Пожидаєвим, групова ідентичність включає ще й потужну групову солідарність та глибоку відданість цінностям своєї первинної військової групи (Пожидаєв, 1999).

Грунтуючись саме на сильному почутті злиття з групою, автор праці «Від пуль до бюлетнів? Роль ветеранів в сучасних виборах» (From Bullets to Ballots? The Role of Veterans in Contemporary Elections) Бенджамін Бішін (Benjamin Bishin) сформував гіпотезу, що ветерани голосують на виборах як згуртований блок. Це явище він іменує як «голос ветеранів» (veterans' vote) і визначає такі його передумови:

- спільний процес соціалізації
- схожий соціальний бекграунд індивідів
- схожий військовий досвід
- спільні інтереси та однотипний світогляд

Саме індивіди з такою спільною груповою ідентичністю схильні до однакових політичних преференцій у виборчому питанні (Bishin, Incantalupo, 2008). Явище «голос ветеранів» як спільний електоральний настрій ветеранства є фактором потенційного впливу на результати виборів та впливу на соціально-політичне життя певної країни.

Також групова ідентичність, що закладається під час соціалізації в армії, є й витком функціонування ветеранського руху та створення ветеранських організацій. Адаптувавшись у цивільному суспільстві, ветерани все одно потребують відтворення певних військових практик, виконувати функції захисту, проявляти турботу. Тож створюються громадські організації, які більшою мірою стурбовані побутовими та соціальними потребами солдат-ветеранів або їх рідних (Caforio, 2006). До того ж, формування у ветеранів цієї групової ідентичності є передумовою потенційного розвитку ветеранського руху та активного долучення ветеранів війни до суспільно-політичного життя своєї країни, а відданість військовим цінностям може бути запорукою формування настроїв щодо політичної активності ветеранів, а саме лобювання інтересів своєї групи – військової спільноти – як на місцевому, так і на державному рівнях

політики. Посиленню групової ідентичності та солідарності сприяють військові дії, що тривають, адже за таких умов актуалізується проблематика допомоги військовим та ветеранам війни, на що частіше і спрямовує свої зусилля ветеранський рух та ветерани-активісти, що долучаються до політики (Пожидаєв, 1999).

1.2 Міжнародний досвід політичної активності ветеранів

Дослідження досвіду післявоєнного переходу ветеранів до зайнятості в цивільному світі (*veterans` workplace integration*) також є одним з предметів військової соціології, зокрема у західних країнах. Серед дослідників цього питання існує думка, що одним з бажаних векторів після повернення для ветеранів є долучення до громадської чи політичної діяльності, суспільний активізм тощо (Gonzalez, Simpson, 2020).

Передумовою тяги до громадської чи політичної активності може бути формування у ветеранів військової ідентичності, що закладає такі цінності та норми як усвідомлення обов'язку, відданість, самопожертва, чесність і служіння, що загалом підкреслює розвинену у ветеранів ідентичність маскулінного воїна (Matthews, Eid, Kelly, Bailey, & Peterson, 2006).

Важливою в процесі реінтеграції в цивільні сфери зайнятості для ветеранів війни є можливість лідерства з подальшим несенням відповідальності (Gonzalez, Simpson, 2020). До того ж, необхідністю є значимість, змістовність діяльності (*meaningful work*): за даними досліджень, ветерани ставлять значимість вище за конкурентоспроможність своєї діяльності (Schutt et al., 2003). Зазначені аспекти, на думку вчених, є одними з факторів стремління ветеранів війни до політичної активності.

Грунтовним підтвердженням політичної активності ветеранів може бути контекст Сполучених Штатів Америки. В історичній перспективі США були учасниками великої кількості воєнних конфліктів та війн, що й послугувало значним масштабам соціальної категорії ветеранів, що згодом реінтегрувалися в цивільний світ та долучилися до політики різних рівнів.

Враховуючи специфіку двопартійної політичної системи США, інші партії практично не володіють можливістю завоювати увагу більшості електорату чи зайняти місця в Конгресі, тому утворені незалежними кандидатами-ветеранами США партії рідко є політично впливовими на державному рівні. 2003-го року було утворено Партію ветеранів (Veterans Party), метою політичної партії першочергово був захист прав та інтересів ветеранів війни у Штатах. Та проіснувала вона лише 5 років, а більшість членів вступили в Партію сучасних вігів (The Modern Whig Party).

Партія сучасних вігів, утворена наприкінці 2007 року, була заснована ветеранами Афганістану та Іраку, «що були стривожені ідеологічним розколом в країні» (The Modern Whig Institute, 2020). Фундаментом політики партії є справи ветеранів США (veterans affairs) та національна безпека, та водночас фокусуються на загально соціальних питаннях – економіка та податки, освіта, охорона здоров'я, інфраструктура тощо. У 2020 Партія сучасних вігів зупинила свою діяльність саме як політична партія, перетворившись в науково-дослідницьку та правозахисну організацію - the Modern Whig Institute, чия ідеологія базується на попередніх партійних засадах (The Modern Whig Institute, 2020).

Ще одним прикладом об'єднання ветеранів у політичну партію є Партія ветеранів Америки (Veterans Party of America), що все ще тримається на політичній арені США та навіть була допущена до виборів 2020-го у штаті Міссісіпі (Ballotpedia, 2020). Особливістю партії є її волонтерська основа, члени не отримують жодних фінансових виплат. В ідеологію партії закладено ідею, що ветерани війни мають новий погляд на реалії США, на відміну від демократів та республіканців, що вже «занадто довго представляють інтереси американців». До того ж, ветерани-члени партії акцентують увагу на інклюзивних ідеях, що репрезентуватимуть всіх громадян, попри те, що більшість членів – ветерани воєн, двері партії відкриті для усіх бажаючих, адже слоган політичних кампаній партії – «ми всі американці» («We are all Americans») (Veterans Party of America, 2020).

Варто взяти до уваги й залученість ветеранів до Конгресу США. Загалом у передвиборчій гонці до 116-го Конгресу взяли участь 172 ветерани, 67 з них – діючі законодавці. В інтерв'ю для видання *MilitaryTimes* ветерани-конгресмени акцентували увагу на тому, що для американців характерно довіряти та вірити «людям у формі», американці вбачають у військових «силу свободи» (*force of freedom*). До того ж, ветеранів електорат поважає саме завдяки ціннісному набору, отриманому під час служби та патріотизму, що притаманний ветеранам США (*MilitaryTimes*, 2018a).

На момент 116-го скликання до складу Конгресу увійшло 96 ветеранів, що складає 18% від числа усіх членів, 19 ветеранів увійшли в ряди сенаторів США. Близько 40% конгресменів були учасниками Операції «Нескорена свобода» (*Operation Enduring Freedom*) та війни в Іраку (*Operation Iraqi Freedom*), присутні у складі й ветерани В'єтнаму та війни у Перській затоці. Ще варто звернути увагу, що саме 116 Конгрес має найбільшу в історії США кількість ветеранок в своєму складі (7 членкинь). Необхідно також зазначити, що спостерігається спад у репрезентації ветеранів в Конгресі США, кількість стабільно знижується починаючи з 1970х. Якраз у пост-період війни у В'єтнамі близько 75% законодавців мали статус ветеранів (*MilitaryTimes*, 2018b).

Наразі конгресмени-ветерани головною метою своєї політичної діяльності обирають інтереси соціальної категорії ветеранів у США, адже експектації їх електорату базуються саме на ветеранському статусі обраного кандидата та його відповідальності за групу належності. Тому важливим серед внутрішньої спільноти ветеранів Конгресу є лобіювання реформ з питань ветеранів, контроль процесів з покращення становища цієї вразливої категорії населення (*MilitaryTimes*, 2018a).

Також варто окремо зупинитися ще й на визначних американських політиках та політикинях, що наділені статусом ветерана війни. Ветеран війни у В'єтнамі Джон Маккейн відомий навіть в Україні, зокрема за своєчасну підтримку Євромайдану та активне лобіювання інтересів України – посів 3 місце у рейтингу «друзів України» (*Європейська правда*, 2015). Після довгих років

служби у ВМС США, зокрема під час війни у В'єтнамі, Маккейн понад 35 років перебував на посаді сенатора від штату Арізона, двічі був кандидатом у президенти США, за словами нинішнього президента США Джо Байдена, Джон Маккейн був «американським велетнем серед усіх». Політик є співавтором закону про створення Комісії 9/11 і спонсором багатьох ініціатив у сфері безпеки країни, зокрема безпеки аеропортів. Маккейн відомий також за спроби нормалізації дипломатичних відносин з В'єтнамом та активне лобіювання інтересів ветеранів США (The New York Times, 2018).

Заслуговує уваги й Теммі Дакворт (Tammy Duckworth) – ветеранка війни в Іраку, яка внаслідок участі у військових діях стала першою американською військовою, якій довелося перенести подвійну ампутацію. Попри тяжкі травми, Дакворт стала активісткою руху на підтримку американських ветеранів, була директором департаменту у справах ветеранів, помічницею міністра у справах ветеранів США, після чого була обрана до Палати представників США, згодом обійняла посаду Сенаторки штату Іллінойс. За даними CNN, Дакворт – одна з найжорсткіших і безкомпромісних політикинь у Конгресі, адже стала головним критиком Дональда Трампа, зокрема у питаннях військової політики (CNN, 2018). Не менш важливою сферою політичної діяльності сенаторки є захист прав жінок та матерів США, вона є авторкою багатьох законопроектів в цій галузі. До того ж, Теммі Дакворт входить в число лише 10 жінок США, що народили дитину, займаючи виборну посаду (НВ, 2018).

Ще один ветеран В'єтнаму Колін Лютер Павелл відзначився своєю політичною активністю на американській арені. Після участі у бойових діях у В'єтнамі розпочав кар'єру у міністерстві оборони, обіймав посаду радника з нац. безпеки за президентства Р. Рейгана та протягом 4 років Павелл був державним секретарем США. Ветеран відігравав важливу роль у веденні військової політики державою, ініціював ратифікацію сенатом договір про заборону хімічної зброї та неодноразово лобіював на державному рівні інтереси американських ветеранів, був активним учасником ветеранського руху загалом (World Justice Project).

Загалом у дослідженнях представників військових студій США щодо ветеранів у політиці, зокрема у Конгресі, превалює думка, що законодавці-ветерани матимуть певні відмінності у процесах прийняття рішень, у думках та поведінці в порівнянні з колегами без досвіду участі у військових діях (Holsti, 2001). Зокрема мова йде про те, що типові політики, на відміну від ветеранів-політиків, відображають часткову нестачу інформації чи певних цінностей, необхідних при наданні переваги чи прийнятті «правильних» ініціатив у сфері політики оборони (Desch, 2001). Уявлення про те, що військовий досвід ветеранів може формувати поведінку законодавців у оборонній сфері та інших, підтверджували й політики Вашингтону, посилаючись на знання про мотиви та рішення колег Конгресу США (Bianco, 2005). Наявний акцент на підвищеній увазі до інтересів ветеранів і військових та, відповідно, підтримка ініціатив з пріоритизацією цих соціальних категорій голосуванням. Хоча, варто звернути увагу на соціологічне дослідження Вільяма Б'янко (William Bianco), об'єктом якого були члени Конгресу США двох скликань кінця 90х років. Дослідження фокусується на голосах за ключові законодавчі ініціативи у сфері оборони та зовнішньої політики – голосах, на яких можна було очікувати побачити вплив військового досвіду ветеранів. Тож, в ході аналізу було виявлено, що на фоні інших демографічних та соціальних факторів воєнний досвід ветеранів не несе статистично-значущого впливу на рішення законодавців шляхом голосування (Bianco, 2005).

Схоже дослідження про відмінності ветеранів-політиків та їх колег не ветеранів було проведене в Хорватії на основі промов членів Хорватського Сабору впродовж двох важливих дебатів стосовно наслідків Війни за незалежність (Homeland War) у 2012 та 2017 роках (Mochtak, Glaurdić, Lesschaeve, 2020). В результаті контент-аналізу дослідниками було виявлено значущу різницю в характері пов'язаних з війною дискурсів політиків-ветеранів та політиків-неветеранів, а саме було виявлено, що загальне ставлення до війни, її негативних наслідків, зокрема соціальних, напряду залежить від участі політика чи політикинї в бойових діях. Ті політики та політикинї, що брали

участь у Війні за незалежність Хорватії з більшою ймовірністю включалися до негативних дискурсів та фокусувалися на травматичних аспектах війни, таких як смерть, травми, інвалідність, на подальшій проблематичній реінтеграції потерпілого населення, зокрема ветеранів, в порівнянні зі своїми колегами без воєнного досвіду.

На контекст Хорватії необхідно звернути увагу також через її активний ветеранський рух з корінням з Війни за незалежність (1991 – 1995). Варто зазначити, що майже півмільйона громадян Хорватії зі статусом учасників війни – це десята частина населення всієї країни, тому вони займають особливе і почесне місце в житті хорватського суспільства (Радіо Свобода, 2020). За даними різних інтернет-джерел, значна частка ветеранів Хорватії є політично-активними, зокрема є членами політичних партій та Хорватського Сабору. Потребує уваги політична партія Хорватська демократична співдружність (Hrvatska demokratska zajednica, HDZ), основою якої є захист хорватських національних інтересів і честь ветеранів війни за незалежність, до того ж ХДС має в складі представників ветеранського руху (HDZ, 2020).

Завдяки політичній активності та репрезентації ветеранів на політичній арені Хорватії статус ветерана є дуже привілейованим, наприклад, пенсії ветеранів перевищували пенсії цивільних у 4,6 рази. Це спричиняло певні спекуляції, зокрема нелегальні схеми задля отримання даного статусу ветерана звичайними громадянами (Fisher, 2005). Зі свого боку політичні партії Хорватії також нерідко спекують статусом ветеранів – ставлячи ставки на патріотизм електорату, вносять ветеранів війни за незалежність у партійні списки часто лише з метою загарбання місць у Саборі. Це стосується і вищезгаданої ХДС, в чії списки по кожному округу входить завжди мінімум декілька ветеранів (BalkanInsight, 2015).

До того ж, варто розглянути ще й політичний контекст Великобританії, де у 2018 році ветераном війни у Перській затоці та колишнім військовослужбовцем Збройних сил Великобританії було утворено політичну Партію прямої демократії демократів та ветеранів (Democrats and Veterans Direct Democracy)

Party). Однією з фундаментальних засад існування партії була реалізація соціальних інтересів та захист прав ветеранів. Наразі партію було ребрендовано у Партію 5 зірок прямої демократії (5 Star Direct Democracy Party) та серед членів все ще присутні ветерани і незмінною залишилась орієнтація на захист ветеранів війни (5 Star Direct Democracy Party, 2020).

Досить масштабною є й створена у 2019 році ветераном з майже 30 роками служби партія «Ветеранів Канади». У Канаді цю партію називали «ною надією для ветеранів», адже за головну мету члени партії обрали повернення привілеїв тим, «хто захистив Канаду», наприклад пожиттєвих пенсій. Партію навіть було допущено до федеральних виборів 2019 року, та місць у парламенті отримано не було (Veterans Coalition Party of Canada, 2020).

Усі вищезазначені партії та окремі політики-ветерани за основу своєї політичної діяльності обирають захист інтересів та прав своєї соціальної групи – ветеранів. Та попри це, багато уваги приділяється загально-громадським питанням, тобто їх діяльність є певною мірою інклюзивна. Ветерани при владі виділяють часові ресурси на вирішення соціальних та економічних проблем усього населення, наявні ініціативи стосовно зниження податків для різних верств населення, захисті культурних цінностей, реформ орієнтованих на вирішення важливих соціальних проблем. До того ж, беручи до уваги патріотичні настрої ветеранів, можна дійти висновку, що ветерани у політиці будуть спрямовувати свої зусилля на інтереси громадян саме своєї країни, зокрема на вирішення внутрішньо-політичних питань.

1.3 Досвід політичної активності ветеранів в Україні

Війна на сході України призвела до змін соціальної структури суспільства, а саме актуалізувала статус «ветерана війни» та стала важелем активізації українського ветеранського руху, утворення політично-активної соціальної категорії – ветеранів АТО/ООС. Та не варто позбавляти уваги воїнів-інтернаціоналістів, зокрема ветеранів бойових дій радянської військової інтервенції в Афганістані, що свого часу активно долучалися до суспільно-політичного життя країни.

Першочергово необхідно зазначити про існування Української спілки ветеранів Афганістану (УСВА) – всеукраїнської громадської організації інвалідів, учасників бойових дій та учасників війни в Афганістані, воєнних конфліктів в інших зарубіжних країнах (УСВА, 2020). За часи функціонування організації (з 1990 року) більш ніж 500 членів УСВА були обрані депутатами рад різних рівнів (обласних, міських, сільських тощо). Голова УСВА Сергій Червонописький – герой України, що отримав інвалідність за участі у бойових діях в Афганістані фактично все подальше життя присвятив політиці, був обраний народним депутатом СРСР, згодом України, членом чи головою багатьох комітетів.

За сприяння Червонописького та УСВА 1992 року було утворено Українську партію справедливості (УПС), головою якої й став пан Сергій. 2001-го партію реформовано в Українську партію справедливості — Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців (УПС-СВІЧА), згодом вдруге реформована Партія ветеранів Афганістану стала стратегічним партнером Соціалістичної партії України, аби за її виборчими списками все ж подолати бар'єр ВРУ на виборах 2006-го та увійти до складу нардепів (УСВА, 2020). Партія працювала у сфері державної соціальної політики, що стосується ветеранів війни, основою ідеології партії було надання всебічної моральної та матеріальної підтримки ветеранам війни, членам сімей загиблих, сприяння у створенні державної системи забезпечення реабілітаційних програм, надання якісного лікування, пільг тощо. На початку 2020 року Міністерство юстиції України подало позов щодо ліквідації партії як такої, що самостійно не брала участь у виборах протягом 10 років (Інтерфакс-Україна, 2020). Та все ж певні локальні партійні осередки ще існують, підтримуються УСВА та залучають ветеранів Афганістану, що мають мотивації до політичної діяльності на благо України. А сама Спілка «конструктивно співпрацює з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування» з різноманітних питань реалізації соціальної політики щодо ветеранів (АрміяInform, 2020).

Як перехід від політичної активності ветеранів Афганістану до ветеранів АТО/ООС варто використати історію українського воїна Володимира Примаченка. В минулому учасник бойових дій в Афганістані наразі є ветераном АТО/ООС. Володимир в своєму інтерв'ю для Радіо Свобода зауважив, що його історія не є унікальною, а шлях ветеранів Афганістану в зону АТО розпочинався ще з Революції Гідності, за 3 місяці якої через "афганські" підрозділи пройшло до 15 тис. колишніх військових. «Афганці» на Майдані були одна з найбільш значимих частин сил самооборони, адже завдяки своїм зв'язкам вели переговори з владними структурами. Акцентував ветеран увагу й на тому, що починаючи з 2014 року «афганці» фактично масово ставали учасниками війни на сході України (Радіо Свобода, 2019b). Нині ветеран Володимир Примаченко є членом керівництва Міністерства у справах ветеранів, адже вважає своїм боргом лобювати інтереси усіх ветеранів України на рівні виконавчої влади.

Повертаючись до ветеранів АТО/ООС, необхідно звернути увагу на масштаби цієї соціальної категорії в Україні: лише осіб зі статусом учасника бойових дій станом на 2020 зареєстровано понад 460 тисяч, та загальна цифра, за думками журналістів, значно більша – близько 2% від населення України. Таким чином, українське суспільство має значний потенціал для розвитку ветеранського руху, утворення громадських організацій, що стають фундаментом подальшого долучення ветеранів до політики в країні. Станом ще на 2018 рік, за даними Міністерства юстиції України, в країні було створено понад 500 організацій, що опікуються інтересами ветеранів АТО (Яблонський, 2018).

За сприяння ветеранських організацій та активістів у листопаді 2018 Кабінет міністрів України затвердив створення Міністерства у справах ветеранів, яке якраз певним чином посприяло існуванню позитивної тенденції по долученню ветеранів до української політики. До складу міністерства входять колишні військовослужбовці та ветерани АТО/ООС, що через виконавчу гілку влади втілюють власну політичну активність. Новопризначена міністерка Юлія Лапутіна – друга жінка-генерал в Україні – майже з самого початку війни на

Сході брала участь у виконанні завдань із забезпечення безпеки держави у зоні АТО/ООС. Перший заступник Міністра у справах ветеранів України – Олександр Порхун також ветеран АТО/ООС, командував підрозділом у бойових зіткненнях під час звільнення більшості населених пунктів на Сході. Ще троє заступників міністерки входять до складу ветеранів: Олександр Терещенко брав участь у АТО, де отримав тяжке мінно-вибухове поранення, що призвело до подальшої ампутації, є співзасновником ГО «Асоціація учасників та інвалідів АТО»; Левчук Володимир – захисник Луганського аеропорту; Ігор Безкаравайний з початку війни брав участь у бойових діях на Сході, де також отримав поранення, є членом збірної на Invictus Games: Team Ukraine (Міністерство у справах ветеранів, 2020). Окрім керівництва ветерани представлені й у інших структурних підрозділах, а також у дорадчому органі при Міністерстві – Раді ветеранів, куди входять делегати від кожної області: 25 учасників бойових дій в АТО/ООС, що доносять проблемні питання «знизу догори» (Марценюк, Квіт, 2019).

Наразі головними цілями Міністерства та ветеранів у його складі є забезпечення формування та реалізація державних політик у сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, сприяння становленню шанобливого ставлення до них у суспільстві, забезпечення успішного процесу реінтеграції у мирне життя та, щоб ветерани війни «стали перевагою для суспільства, а не його проблемою» (ВРУ, 2019).

Говорячи про законодавчу гілку влади, до ВРУ 9 скликання було обрано 6 ветеранів АТО/ООС. Хоча у відсотках це лише близько 1.5% від загальної кількості депутатів і це скоріше замало для утворення певної впливової групи учасників бойових дій у стінах ВРУ, та все ж показник тенденції розвитку репрезентації ветеранів на законодавчому рівні політики наявний, а журналісти називають ветеранів-депутатів групою "спеціального призначення" (Новини 24, 2019). Враховуючи скептичне ставлення до депутата зі статусом учасника бойових дій Іллі Киви через його проросійську ідеологію, варто зупинитися на 5 депутатах-ветеранах у складі Ради. Від партії «Слуга народу» пройшов ветеран

АТО Єгор Чернів та Герой України Ігор Герасименко, що в зоні АТО отримав два поранення. Зі списку партії «ЄС», що, до речі, включав 8 ветеранів, було обрано Героя України, керівника АТО Михайла Забродського, котрий у 2020 році очолив марш захисників України, а наразі займається питаннями національної безпеки, оборони та розвідки, та Яну Зінкевич – засновницю та командирку медичного батальйону «Госпітальєри», сама Яна особисто врятувала більше 200 військовослужбовців під час активних фаз бойових дій на Сході (Укрінформ, 2015). Ще одним представником ветеранів у ВРУ є депутат від партії «Голос» Роман Костенко – ветеран АТО та «кіборг».

Долучаються ветерани АТО/ООС й до політики на місцевому рівні, зокрема до представницьких органів місцевого самоврядування. Наприклад, публічно-відомим є Тарас Кучма, що з 2014 року служив добровольцем на Сході, а 2015-го був обраним міським головою Дрогобича та наразі є одним з найвпливовіших політичних та громадських діячів міста. Також варто приділити увагу засновниці обласного відділення волонтерської організації "Армія SOS" у Дніпрі Аліні Михайловій, що згодом була добровольцем-парамедиком на фронті, а наразі депутатка Київради від партії "Голос". До того ж, за даними Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX), Аліна Михайлова входить в рейтинг «впливовості» публічних людей на українську молодь (14-35 років) у соціальних мережах (Hromadske, 2020). Аналітики проаналізували акаунти публічних людей у Facebook, активність підписників та склали рейтинг, відповідно до якого пані Михайлова 15-та серед найбільш впливових медійних особистостей України. До речі, передують Аліні Михайловій політик, член партії «ЄС», ветеран Юрій Бірюков, що також був радником экс-президента Петра Порошенка та радником Міністра оборони та ветеран АТО, письменник Валерій Ананьєв. Посідає місце в цьому рейтингу й ветеран АТО з суперечливим, неоднозначним позиціонуванням у соціумі – Семен Семенченко, учасник бойових дій в АТО, з 2014 був командиром добровольчого батальйону "Донбас". У ВРУ 8 скликання був обраний від партії «Самопоміч», наразі веде активну громадську діяльність, направлену зокрема на забезпечення законних прав та інтересів добровольців у

зону АТО. Та через ряд політичних скандалів, які тягнуться за Семенченком, ветерана було позбавлено офіцерського звання, а його батальйон відрікся від нього. Досить яскравою в українській політиці є й постать ветеранки АТО Надії Савченко. У 2014 ще будучи політв'язнем Російської Федерації стала народною депутаткою України VIII скликання від партії “Батьківщина”, згодом також фігурувала у багатьох політичних скандалах, зокрема через таємні переговори з ватажками так званих «ДНР» та «ЛНР» та можливу підготовку до теракту. Зараз Надія є очільницею партії “Громадська платформа Надії Савченко”, що пропонує «перебудову країни» механізмами відкликання депутатів, референдумами заради реального народовладдя. Варто зазначити, що в Програмі партії не згадується соціальний захист категорії ветеранів АТО/ООС (Політична партія «Громадсько-політична платформа Надії Савченко», 2021).

Необхідно звернути увагу на те, що чимало учорашніх військових, що вирішили починати політичну кар'єру, балотуватись у владні структури стикаються з проблемою компетентності та певного громадського осуду за «політичні» помилки. За словами членкині «Юридичної сотні» Юлії Морій, досвід обраних раніше депутатів різних рівнів показав, що «новачкам» бракує не лише практичного досвіду, а й розуміння, чим мають займатись депутати. Задля цього й була створена програма школи «Юридичної сотні» «Про вибори», що якраз надає необхідний мінімум знань потенційним депутатам різних рівнів (Радіо Свобода, 2019а).

Варто також зауважити, що існують небезпеки залучення ветеранів до політичної діяльності, а саме експлуатація ветеранів політичними силами та маніпуляції. Часто спостерігається картина, коли партії чи окремі політики експлуатують або використовують ветеранів для іміджу, таким чином публічна підтримка військових, що захищали суверенітет країни на Сході є стратегією багатьох передвиборчих кампаній задля ширшого захоплення електорату (Марценюк, Квіт, 2019).

Загалом за результатами інтерв'ю з ветеранами у рамках дослідження «Залучення ветеранів до громадського і політичного життя: шлях від військових

перемог до особистих», ветерани, для котрих характерна політична активність, не розглядають політику як сферу професійної діяльності, а радше як важіль впливу, важіль позитивних змін для українського соціуму (Марценюк, Квіт, 2019). Респонденти-ветерани собі першочергово за ціль ставлять збереження територіальної цілісності України, врегулювання війни на Сході України та реформування ЗСУ, також врегулювання діяльності усіх інституцій, якісне надання соціальних послуг та покращення рівня життя інклюзивно (не лише ветеранам, хоча їх респонденти й виділяли серед інших категорій населення). Також результатом вищезгаданого дослідження було виокремлення основних причин залучення ветеранів та ветеранок до громадської і політичної діяльності:

Таблиця 1.1

Причини залучення ветеранів до громадської і політичної діяльності

(за результатами досл. «Залучення ветеранів до громадського і політичного життя: шлях від військових перемог до особистих»)

Категорія	Причина
1) особисті:	<ul style="list-style-type: none"> a) бажання бути в колі «своїх» — серед однодумців і людей із подібним досвідом b) бажання реалізувати себе у громадській або політичній діяльності; c) почуття обов'язку;
2) соціальні:	<ul style="list-style-type: none"> a) бажання допомогти ветеранам отримати послуги і пільги; b) бажання змінювати суспільство і країну на краще;

Підсумовуючи варто зазначити, що у військових студіях явище ветеранства вивчається насамперед з точки зору проблематики процесу реінтеграції ветеранів війни в цивільне суспільство. Вагомим бар'єром цього процесу виділяють стигматизацію ветеранів, що відбувається за трьох етапів. Значну увагу дослідники приділяють проблемі посттравматичного стресового розладу в якості стигми, адже серед ветеранів це є одним з найбільш поширених бар'єрів до адаптації після воєнних дій.

Що ж до міжнародного досвіду політичної активності ветеранів, то першочергово варто звернути увагу на контекст США, що через активну участь у воєнних конфліктах мають масштабну та політично-активну соціальну категорію ветеранів. Репрезентація ветеранів воєн характерна для Конгресу США 116-го скликання – 18% від усіх членів, конгресмени-ветерани займаються лобюванням реформ з питань ветеранів, контроль процесів з покращення їх рівня життя. Активне долучення ветеранів до політики характерне й для Канади, Великобританії та Хорватії, зокрема членів руху ветеранів Війни за незалежність.

Через війну на сході України, актуалізацію статусу ветерана та розвиток ветеранського руху досвід політичної активності ветеранів АТО/ООС є досить значимим. Так за сприяння ветеранських організацій у 2018 році було утворено Міністерство у справах ветеранів, до службовців якого наразі входять ветерани АТО/ООС, що через виконавчу гілку влади втілюють власну політичну активність. Долучені ветерани України й до законодавчої гілки влади, до ВРУ 9 скликання було обрано 6 депутатів колишніх військовослужбовців. Представницькі органи місцевого самоврядування України також мають ветеранів у своїх рядах.

Для сприяння долученню ветеранів АТО/ООС до політики різних рівнів, зважаючи на проблему компетентності «новачків», школою «Юридичної сотні» було започатковано програму «Про вибори», що надасть необхідний мінімум знань потенційним депутатам України з військовим минулим. Підвищенню компетентності ветеранів-політиків також сприятиме мінімізації наявної експлуатації їх політичними силами. Загалом ветерани в Україні долучаються до політики заради позитивних змін в українському суспільстві, аби лобювати ініціативи у сфері безпеки України та врегулювання війни на Сході України, у сфері соціального захисту ветеранів.

РОЗДІЛ 2. СТАВЛЕННЯ ДО ПОЛІТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ВЕТЕРАНІВ АТО/ООС

Зважаючи на такі аспекти як проблематика реінтеграції ветеранів війни в цивільне суспільство, актуалізація статусу ветерана та розвиток ветеранського руху в Україні, надзвичайно важливим є аспект ставлення самих ветеранів до політичної активності та аргументи стосовно долучення учасників АТО/ООС до суспільно-політичної сфери. Важелем політичної активності ветеранів також може бути й громадська думка населення України з цього приводу.

2.1 Методологія та дизайн дослідження

У даному дослідженні емпірична частина була побудована на основі кількісної та якісної методології. Така методологія була обрана враховуючи те, що метою дослідження було вивчення ставлення до політичної активності та фокусом дослідження було отримання деталізованих відповідей та різних точок зору на політичну активність ветеранів АТО/ООС (Богдан, 2015). В рамках дослідження було розглянуто всеукраїнське дослідження «Думки і погляди населення України (Омнібус)», що було проведене Київським міжнародним інститутом соціології у травні – червні 2019 року. Це опитування громадської думки проведене у рамках соціологічного дослідження «Залучення ветеранів до громадського і політичного життя: шлях від особистих перемог до політичних» (2019), ГО «Студена» за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Дослідження містить у собі блок, присвячений ветеранам АТО/ООС, а саме ставленню українського суспільства до них. Нижче наводяться узагальнені характеристики проведеного дослідження. Інформація про методологію опитування взята зі звіту КМІСу та дослідження Марценюк Т. та Квіт А. «Залучення ветеранів до громадського і політичного життя: шлях від особистих перемог до політичних».

Характеристика досліджуваного масиву

Характеристики	«Думки і погляди населення України (Омнібус)»
Дата проведення (польовий етап)	24 травня – 07 червня 2019 року
Організація, що проводила	Київський Міжнародний Інститут соціології
Вибірка	2021 інтерв'ю з респондентами, які проживають у 110 населених пунктах України

У дослідженні вивчалися думки українців віком 18 та старше. Основні етапи дослідження включали розробку анкети та супровідного інструментарію, розробку вибірки, проведення інтерв'ю з респондентами, контроль якості виконаної роботи, введення та перевірку даних на логічні помилки, підготовку остаточного масиву даних, таблиць одновимірних розподілів (Марценюк, Квіт, 2019).

Вибірка для опитування була стратифікована, чотириступенева, випадкова на кожному ступені. Вибірка репрезентативна для дорослого населення, що постійно проживає в Україні, не проходить військову службу і не перебуває у в'язницях або медичних закладах (Марценюк, Квіт, 2019). Спершу стратифікація населення відбулась за регіонами (24 області + м. Київ), потім за критерієм місто/село; в результаті було виділено 49 страт. Далі визначалася кількість необхідних інтерв'ю пропорційно до чисельності дорослого населення в кожній страті.

Після стратифікації за **4 етапів** було відібрано конкретні точки для опитування інтерв'юерами:

- 1) відбір населених пунктів
- 2) відбір виборчих діляниць в кожному населеному пункті
- 3) відбір початкової адреси (вулиця, будинок, квартира) для кожної діляниці

4) відбір респондентів методом модифікованої маршрутною вибірки

Опитування не проводилося на територіях непідконтрольних Україні у Луганській та Донецькій областях та на території АР Крим.

Аналіз масиву даних в даному дослідженні проводився за допомогою програмного забезпечення SPSS з використанням кількісних методів.

Для роботи було використано 4 питання, які разом склали блок «Ветерани АТО/ООС» опитувальника (див. Додаток Б).

1. Повинні чи не повинні ветерани АТО/ООС бути залученими до політики?
2. Ветеранам АТО/ООС, які долучаються до політичного життя в країні, варто довіряти?
3. Ставлення до ветеранів і ветеранок АТО/ООС?
4. Як вплине залученість ветеранів АТО/ООС до суспільно-політичного життя?

Говорячи за якісну складову методології, варто підкреслити, що було обрано саме напівструктуровані фокусовані інтерв'ю, що, до речі, дозволило отримати відповіді респондентів на ті запитання, які були внесені до дослідницького гайду до проведення, а також на ті, які виникали безпосередньо під час інтерв'ю.

У рамках дослідження було проведено 10 напівструктурованих інтерв'ю з ветеранами та ветеранками. Головними при відборі респондентів були такі критерії: політична активність ветеранів, що передбачала, що індивід після участі в АТО/ООС долучався до політики чи місцевого, чи державного рівнів; або відповідні наміри ветеранів стосовно політичної активності, або ж публічно відома позиція ветерана стосовно участі в політиці. Важливою для дослідження була думка як тих респондентів, що долучалися, так і тих, що скептично ставляться до політичної активності ветеранів АТО/ООС.

Варто також зауважити, що під ветеранами АТО/ООС у дослідження розумілися індивіди, що починаючи з квітня 2014 року брали участь в Антитерористичній операції чи Операції об'єднаних сил та, в результаті чого,

отримали статус учасника бойових дій чи особи з інвалідністю внаслідок війни (ВРУ,1993).

Пошук респондентів та респонденток здійснювався за допомогою методів «ключових інформантів» та «снігової кулі». Одні з перших респондентів були обрані через знайомих ветеранів, що мали досвід долучення до місцевого рівня політики. Надалі саме вони надавали контакти своїх колег-ветеранів або ж ветеранів з публічною скептичною позицією стосовно політичної активності для того, щоб була можливість зв'язатися з ними. Вибір даних методів був зумовлений «закритістю» соціальної категорії ветеранів.

Полювий етап дослідження тривав з лютого по квітень 2021 року, в ході якого було взято інтерв'ю у 10 респондентів та респонденток – детальна інформація щодо респондентів наведена нижче (див. табл. 2.2). Варто зазначити, що було надіслано 15 запитів на інтерв'ю з потенційними респондентами, опитано 10 ветеранів – 20% жінок, 80% чоловіків.

Таблиця 2.2

Інформація про респондентів

№	Позначення респондента	Досвід політики
1	Респондент 1	балотувався до міськради
2	Респондент 2	депутат міської ради
3	Респондент 3	-
4	Респондент 4	депутат міської ради
5	Респондент 5	депутатка ВРУ
6	Респондент 6	депутат Київради
7	Респондент 7	-
8	Респондент 8	балотувався до міськради
9	Респондент 9	депутат ВРУ
10	Респондент 10	-

Гайд для проведення інтерв'ю складався з чотирьох блоків (див. Додаток В). Перший блок питань стосувався особистого досвіду політичної активності ветеранів, в наступному блоці вже мова йшла про ставлення до політичної активності ветеранів АТО/ООС загалом, про особливості ветеранів-депутатів та довіру до них. Третій блок мав за мету прояснити мотиви ветеранів та наслідки їх долучення до політики будь-якого рівня. Останній блок гайду стосувався імплементації певних заходів задля ширшого долучення ветеранів АТО/ООС до політики в Україні. Така логіка побудови гайду була обрана, аби спершу більш детально зрозуміти бекграунд респондентів та надалі зрозуміти не лише як вони сприймають політичну активність представників ветеранства, а й з'ясувати пріоритетні для них теми та сфери діяльності.

Під час інтерв'ю було передбачено аудіо запис задля фіксації інформації та її подальшого аналізу. Перед проведенням інтерв'ю усі респонденти були повідомлені про те, що вони мають право відмовитися від аудіо запису чи від відповідей на запитання, які їм не до вподоби. Респондентам була гарантована конфіденційність, для її забезпечення імена респондентів було зашифровані номером. Аналіз інтерв'ю було проведено методом якісного контент-аналізу (пошуку смислових значень та ключових думок респондентів й систематизування їх у змістовні блоки).

Варто звернути увагу на поєднання в даному дослідженні кількісних та якісних соціологічних методів, що дає можливість доповнити статистичні дані по Україні цитатами респондентів та респонденток, що уможлиблює застосування тріангуляції та більш фахового пояснення результатів.

2.2 Сприйняття українцями долучення ветеранів АТО/ООС до політики

Залученість ветеранів АТО/ООС до суспільно-політичного життя та, зокрема, до політики є запорукою більш успішної реінтеграції ветеранів війни в цивільне суспільство. У посттравматичний період вони демонструють високий рівень соціальної та політичної активності, що в свою чергу може сприяти розвитку державної політики у військовій сфері та, особливо, щодо вирішення

АТО/ООС бути залученими до політики?							
Так, зокрема, до політики на державному рівні	16,3%	11,5%	18,4%	13,2%	17,0%	20,2%	19,0%
Так, до політики місцевого рівня	6,8%	6,3%	5,7%	8,9%	6,3%	8,6%	5,3%
Так, до політики і на державному, і на місцевому рівнях	19,2%	11,2%	20,3%	19,8%	23,3%	21,9%	19,0%
Ні, не повинні	30,7%	35,3%	32,8%	30,5%	29,9%	26,0%	27,8%
Важко сказати	24,9%	31,0%	22,1%	25,6%	21,3%	22,9%	26,6%
Разом	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Важливо звернути увагу на думку українців стосовно **наслідків залучення ветеранів АТО/ООС до суспільно-політичного життя**, адже розуміння очікувань соціуму може слугувати вказівником в лобіюванні певних питань ветеранами-політиками. Тож основними результатами залученості ветеранів до суспільно-політичного життя, на думку респондентів, буде більша задоволеність потреб ветеранів – так відповіли 23% опитаних, та більше зусиль буде спрямовано на вирішення збройного конфлікту на Сході України (20%). Однак лише п'ята частина респондентів не вірить у зміни у зв'язку з приєднанням ветеранів до суспільно-політичного життя, що може свідчити про перспективи ширшого та активнішого долучення ветеранів зокрема й до політики (див. Таблицю А.2 у Додатку А). Адже віра у зміни завдяки ветеранам може бути важелем лояльності електорату.

Варто також зазначити, що лише 6,5% опитаних обрали відповідь, що силові методи вирішення питань стануть більш поширеними серед активістів суспільних та політичних рухів. Даний факт певною мірою суперечить досить поширеним в суспільстві стереотипам щодо агресивності та насилля, пов'язаного з ПТСР у ветеранів АТО/ООС (Info Sapiens, 2019).

Не менш важливим аспектом для ветеранів АТО/ООС у адаптивний період (після повернення із зони бойових дій) та під час інтеграції в суспільно-політичне життя є довіра з боку соціуму.

Результати дослідження демонструють, що 44% опитаних українців **довіряють ветеранам** у політичній сфері, та лише 26% вважають, що їм не варто довіряти. Тобто баланс для ветеранів у політиці становить +19%. Такий досить високий рівень довіри до ветеранів АТО/ООС може бути пов'язаний з також високими показниками довіри до військових структур України. За даними Центру Разумкова, ЗСУ довіряють 69% опитаних, Національній гвардії України – 60%, Державній службі з надзвичайних ситуацій довіряють 65% опитаних та Державній прикордонній службі – 60% (Центр Разумкова, 2020).

Було розглянуто **гендерні особливості довіри до ветеранів у політиці** і з'ясовано, що чоловіки більш схильні довіряти їм, аніж жінки – 20% і 15% відповідно (див. Таблицю А.3 у Додатку А). Згідно з Z-тестом ці гендерні відмінності найвищого рівня довіри є статистично значущими (див. Таблицю А.4 у Додатку А).

Статистично відмінними є відповіді респондентів за макрорегіонами. Значно більше респондентів із Західного регіону України вважають, що ветеранам в політиці слід довіряти – 64% опитаних. Втім, у Східному регіоні найбільш популярною відповіддю було «важко сказати» (36%) та 46% опитаних схильні не довіряти ветеранам (див. табл. 2.5). Результати Z-тесту підтверджують, що відмінності у відповідях між Східним та Західним регіонами є статистично значущими (див. Таблицю А.5 у Додатку А).

Оскільки коефіцієнт Хі-квадрат є значущим, зокрема $p\text{-value} = 0$ (див. Таблицю А.6 у Додатку А), то є вагома підстава говорити про **наявність зв'язку між змінною «довіра до ветеранів АТО/ООС у політиці» та змінною «макрорегіон»**. Попередньо замовлений коефіцієнт сили зв'язку Cramer's V також є значущим ($p\text{-value} = 0$) та має значення 0,201 (див. Таблицю А.6 у Додатку А). Використовуючи шкалу вимірювання сили зв'язку, де значення слабого зв'язку – від 0 до 0,2, зв'язку середньої сили – від 0,2 до 0,3, сильного –

від 0,3 та вище, можна сказати, що зв'язок між даними змінними є середньої сили. Отже, можна дійти висновку, що макрорегіон, в якому проживає респондент_ка має вагомий вплив на рівень його/її довіри до ветеранів, які долучаються до політичного життя в країні.

Регіональні відмінності довіри до ветеранів у політиці можна пояснити відмінним сприйняттям російсько-української політики. Згідно з дослідженням КМІСу, мешканці саме Східного регіону, у порівнянні з іншими, найбільш схильні підтримувати твердження, що висвітлюють дії української армії на Донбасі як громадянську війну, а референдум на Донбасі, як такий, що відобразив дійсну прагнення місцевих мешканців (КМІС, 2015). Водночас, твердження про дії української армії на Донбасі як війну з Росією та проросійськими терористами найбільш схильні підтримувати мешканці Західного регіону.

Таблиця 2.4

Довіра до ветеранів АТО/ООС, які долучаються до політичного життя в країні (розподіл за макрорегіонами) , 2019 (N=2021)

Ветеранам АТО/ООС, які долучаються до політичного життя в країні, варто довіряти?	Загалом, %	Західний, %	Центральний, %	Південний, %	Східний, %
Повністю погоджуюся	17,4%	24,7%	20,2%	12,1%	5,7%
Радше погоджуюся, ніж не погоджуюся	27,0%	39,1%	25,1%	24,4%	12,9%
Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся	10,4%	6,1%	9,7%	15,3%	11,5%
Повністю не погоджуюся	15,4%	7,2%	12,2%	18,5%	34,1%
Важко сказати	27,1%	20,1%	28,9%	27,6%	35,5%
Відмова відповідати	2,7%	2,8%	3,9%	2,2%	0,4%
Разом	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Отже, ставлення українців до політичної активності ветеранів доцільно вважати позитивним, сприятливим є й рівень довіри до ветеранів-політиків.

Результатами залученості ветеранів до суспільно-політичного життя буде більша задоволеність потреб ветеранів та ефективніше вирішення збройного конфлікту на Сході України.

2.3 Аргументи ветеранів щодо політичної активності в Україні

«Війна – це політика, а отже й учасники бойових дій – її невід’ємна частина!» (P7)

Аби розуміти повноцінну картину ставлення до політичної активності ветеранів АТО/ООС в Україні необхідно після думок українського суспільства розглянути й ставлення, власне, самих ветеранів стосовно їх політичної активності та побратимів. Описуючи результати проведених інтерв’ю було вирішено систематизувати дані у змістовні блоки задля зручності сприйняття.

Ставлення до політичної активності ветеранів АТО/ООС

Першочергово варто зазначити, що всі респонденти та респондентки після участі у бойових діях мали досвід політичної діяльності, долучалися до політики чи місцевого, чи державного рівнів або ж мали відповідні наміри (наприклад, балотувалися та не були обрані). 50% респондентів наразі мають статус депутата чи міської ради, чи Верховної ради України, та інша половина все ще лише розглядає політику як свою професійну діяльність.

Абсолютно всі ветерани-респонденти зазначили, що ветеранам АТО/ООС стовідсотково **варто долучатися до політичної діяльності в Україні**. Лише важливим моментом є розуміння того, що *«ветерани це такий самий зріз суспільства як і інші, як студенти, лікарі, сантехніки. Серед нас є круті чуваки і дівчата, а є й такі, що я з ними какати, вибачте, в одному місці не сяду ні в якому разі» (P1)*. Навіть ґрунтуючись на досвіді участі в бойових діях, респонденти зазначали про розкид не лише особистісних та морально-етичних якостей, а про різні рівні освіти, різні «рівні інтелекту» всередині спільноти ветеранів.

«В моїй роті було 95 людей, і в її межах було кілька людей з декількома вищими освітами і в тій же самій роті були чуваки з 3 ходками на зону, з 5, причому зовсім не за політику (сміється).» (P3)

Було також згадано **про «несправжніх» ветеранів**, тобто, за словами респондентів, таких, що приїжджали в зону АТО/ООС лише переслідуючи мету отримати статус УБД та можливість маніпулювати ним, зокрема й задля долучення до політики.

«Сьогодні стільки вже тих учасників бойових дій, з цих 370 тис. багато хто й пороху не нюхав... Я їх називаю заробітчани - вони їдуть аби статус заробити, якісь пільги.» (P4)

Респонденти також звертали увагу на специфіку політичної сфери, вимоги до її учасників. Зокрема, важливо розуміти, які характеристики очікуються від людини, котра обирає політику власним кар'єрним шляхом, і що статус УБД не може бути єдиним важелем долучення до політики.

«Якщо в людини зокрема є такий життєвий досвід як участь в АТО – для мене це плюс. Але це дійсно лише плюс до інших базових рис, які в принципі мають бути у людини, що йде в політику.» (P3)

Нижче в таблиці представлені особливі риси ветеранів, що, на думку респондентів, зокрема стали й причинами позитивного ставлення до політичної активності колишніх учасників бойових дій.

Таблиця 2.5

Ознаки ветеранів АТО/ООС (за словами респондентів)

Ознака	Цитата/коментар
підвищений рівень справедливості	згадувався найчастіше
розуміння ціни незалежності країни	<i>«Ветерани готові були пожертвувати життям заради майбутнього України, тому підходять до вирішення загальнонаціональних задач свідомо.» (P1)</i>
патріотизм	<i>«Ветерани принципові патріоти, не будуть піддаватися впливу опозиції і проросійських настроїв.» (P9)</i>
дисциплінованість	<i>«...якщо в нашій політиці буде жорстка уставщина, як в армії, тільки так будуть результати.» (P4)</i>

витривалість і військовий стрижень (зокрема, в контексті корупції у владних інституціях)	«депутати міськради ж не отримують заробітні плати. І от на їхньому рівні взагалі йде досить велика спокуса... Тому ветеранський стержень дається взнаки і не дає спокуситися.» (P5)
відповідальність за прийняття рішень	«прийняв неправильне рішення – завтра в бою це призведе до втрат, гибелі. І в політиці ветерани це так сприймають: сьогодні ми недопрацювали – завтра це призведе до державних втрат і відповідальними будемо ми.» (P2)
гегемонна маскулінність	«Сила ветеранів в тому, що вони повноцінні чоловіки – стовідсотково, по всім канонам.» (P9)

Та загалом кожен респондент наголошував на певній «нерепрезентативності» власних думок стосовно ветеранів, мова скоріше йшла про більшість ветеранської спільноти. Тобто не можна оцінювати кожного ветерана за вищевказаними «ярликами», адже, як було зазначено, *«такий шаблон наявний у більшості, але не в такій частці, як хотілося б бачити серед політиків-ветеранів.»* (P2)

«Вибачте, я ніколи не повірю у підвищений рівень справедливості у тих моїх однополчан, яким я стріляв під ноги і кричав «а-ну віднеси назад, де ти це взяв!».» (P3)

Що ж до пріоритетного рівня політики серед ветеранів, на думку більшості респондентів, представники ветеранської спільноти повинні **рівномірно бути представлені як на місцевому, так і на державному рівні**. Тут, до речі, доцільно повернутися до даних кількісного дослідження КМІСу, адже українці, котрі вважають, що ветерани повинні долучатися до політики, також найбільше зазначали як і про державний, так і про місцевий рівні (19% опитаних). Хоча, дехто з респондентів надавав досить вагомі аргументи стосовно **пріоритетності саме місцевого рівня**: представництво ветеранів на місцях задля можливості впливу на локальні питання; важливість розуміння «проблематики низів» на

початку політичної кар'єри, аби вже далі приймати «правильні рішення» на державному рівні.

«Навіть я б сказала іноді на місцевому рівні важливіше, чим на рівні ВРУ. Тому що ВРУ завжди можна змусити прийняти якийсь рішення протестами мітингами і так далі. А на місці це зазвичай таке, знаєте, місячкові питання, які вирішуються між собою тет-а-тет. І тому тут потрібні свої представники-ветерани.» (P5).

На противагу, респонденти, що вже мали неодноразовий досвід політичної діяльності зазначали, що місцева політика зовсім не входить в діапазон їх інтересів – замало можливостей та впливу на фундаментальні державні процеси. До того ж, можна зробити припущення, що все ж вибір рівня залежить не лише від зацікавленості в певних питаннях, а й в рівні політичної обізнаності, освіченості в питаннях державотворення, законодавчих тощо.

Отже, ставлення до політичної активності ветеранів є позитивним, та статус УБД не може бути єдиним важелем долучення до політики, відобразитися в політиках-ветеранах мають і вищевказані риси (патріотизм, справедливість, витривалість тощо).

Довіра до ветеранів АТО/ООС у політиці

На думку респондентів, кожен ветеран, що готовий був «жертвувати життям заради держави» повинен користуватися довірою соціуму. Згідно з кількісним дослідженням вище, українці дійсно довіряють ветеранам у політичній сфері (44% опитаних), а баланс довіри для ветеранів у політиці становить +19%.

«якщо людина готова жертвувати своїм життям та здоров'ям заради країни, то звичайно бл довіряти їй можна і, напевно ж, ця людина не буде думати виключно про себе!» (P1)*

Загалом рівень довіри міг бути й вищим, якби не **дискредитація образу ветеранів** у сфері інформаційної політики.

«Тому що у нас як, в селі, наприклад, чоловік зарівав жінку, ну і якщо це просто відбулося, то в новини це ніколи не попаде...Ну а якщо це зробив

ветеран! Обов'язково про всі скажуть, що ветерани погані, тому дискредитація серйозна.» (P5)

Головним чином образ ветеранів, за словами респондентів, було дискредитовано противником та проросійськими ЗМІ, що фінансувалися «зацікавленою олігархією» (P7), довго функціонували на Українському медіа-просторі та працювали на підриив авторитету як і національних військових структур, так і самих ветеранів.

Говорячи про суспільний образ ветеранів, варто також зазначити про роздратованість респондентів через **віктимізацію** їх, стигматизацію та надмірне захоплення їх участю в бойових діях, зокрема зазначалось, що дуже не хотілося б чути хвалу за свій обов'язок.

«Як я у шпиталі лежав, а мені там дівчата смаколики приносили...Я говорю, я що вам інвалід...Ну навіщо мене так оце виціловувати, ненавиджу, коли думають, що ветерани пишаються тим, що захищають незалежність рідної країни.» (P4)

Негативним чином на рівень довіри, згідно з думкою певних респондентів, вплинула і **непостійність політичних намірів ветеранів**, зокрема коли при найменших викликах у політичній сфері, ветерани складають повноваження, відчужуються від політичних питань.

*«Політикою треба займатися професійно і з максимальною віддачою, але якщо людина програє вибори і каже все, я більше не піду, то на**р ти туди взагалі йшов, якщо готовий так легко давати задню.» (P1)*

Таким чином, ветеранам-політикам, на думку респондентів, слід довіряти, та рівень довіри міг би бути значно вищим, якби не такі виклики як дискредитація образу ветеранів та віктимізацію осіб з УБД, зокрема у ЗМІ, також викликом політичної активності ветеранів варто вважати непостійність політичних намірів (короткострокове долучення до політики).

Виклики політичної активності ветеранів

Респонденти зазначали і про інші сумнівні аспекти професійної політики – певні виклики політичної активності ветеранів. В таблиці нижче наведено усі виклики, що попередньо було структуровано за двома категоріями.

Таблиця 2.6

Виклики політичної активності ветеранів АТО/ООС

Інституційні виклики	Індивідуальні виклики
<ul style="list-style-type: none"> • відсутність прихильності «думаючого» електорату <i>«Я тоді чітко побачив що, як казав Сергій Жадан, виборців нових не завезуть! І всі ці будуть вибирати дов***обів, тому що вони самі дов***оби. Мені казали: ти зараз побудуй лавочку нам і весь дім за тебе проголосує. Ви серйозно як повії останні готові продатися за лавочку – ну да, так же завжди депутатів обираємо!» (P1)</i> • корумпованість владних структур України • замале представництво ветеранів у політиці • нестача уваги до ветеранських питань з боку цивільних політиків <i>«Українська політична кухня вона настільки складна, що навіть ті декілька депутатів у ВРУ розмиваються там серед інших, тому, на жаль, рідко відчутний вплив.» (P2)</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • більша користь в інших сферах (бізнес, наука тощо) • необхідність фінансової незалежності <i>«Фінансування має бути обов'язково своє, бо коли там заходять гроші зі сторони, це накладає певні зобов'язання перед цими людьми. Тому перш ніж буду балотуватися, створю таку фінансову історію, яка дозволить мені бути повноцінно незалежним в українській політиці.» (P2)</i> • нестача необхідних знань <i>«Зараз у мене на столі лежить регламент моєї ради, загальні положення, законодавчі акти, Конституція, адже, так як не хочеться пасти задніх, зараз доводиться дуже багато вчитувати та вчити.» (P4)</i>

Інституційні виклики є зовнішніми до індивіда, тобто респонденти не можуть вплинути на їх вирішення. Індивідуальні виклики – це ті, що залежать від самих ветеранів. Саме тому доречно розподіляти інституційні та внутрішні виклики, які можуть стати на заваді політичній активності ветеранів.

Мотивації ветеранів АТО/ООС до залучення до політики

Враховуючи, знову ж таки, факт, що ветерани – це диференційована і розмаїта соціальна категорія, мотиви політичної діяльності також різняться, та головним є бажання продовжувати **робити щось корисне для країни** й після демобілізації, бажання активно боротися з різними фундаментальними суспільними проблемами.

«Головна мотивація, власне, що ми відстояли незалежність там на Сході, а її тут можуть злити недолугі політики.» (P3)

Не менш поширеним мотивом є **захист прав ветеранів** на політичній арені, а саме контроль належного надання соціальних послуг, пробивання виконання державою пільг при чому не тільки собі, а й побратимам. Респонденти зазначали, що часто конкретним стимулом слугували складнощі у комунікації з владою стосовно справ ветеранів.

«Тому що ніхто про ветеранів не подбає краще самих ветеранів. Є люди, які готові допомагати, цивільні, депутати, але вони не дуже в темі, вони не розуміють нюансів.» (P5)

Далі необхідно звернути увагу на **кар'єрну мотивацію**, що базується на принципі «а чому захищати країну одним, а потім в професійну політику йти іншим». Особливо, цей мотив, на думку респондентів, актуальний для наймолодших ветеранів, що до війни не мали визначеності стосовно майбутньої професії, а вже після демобілізації вирішили відтворювати ті свої довоєнні цінності політичними методами в цивільному житті.

Мотивом частини ветеранок була **протидія сексизму** серед ветеранів та ветеранок, адже до політичної діяльності неодноразово стикалися з соціальною несправедливістю та гендерною дискримінацією.

*«Потім ти пробуєш проїхатись в маршрутці, а тебе щемлять і виганяють. А якщо ти жінка, то тобі ще й скажуть «А ти що воювала? Я знаю, чим ти воювала, ти п**дою воювала!». Реально це цитати...» (P5)*

Зазначали респонденти й про **негативні мотивації**, зокрема про долучення з метою участі у корупційних схемах та власного збагачення.

«Шкурні питання, на жаль, теж можуть бути мотивом, йдуть аби стати топ-корупціонерами, але хочеться вірити, що це меншість.» (P3)

Основні сфери діяльності ветеранів-політиків та наслідки їх долучення

Хоча дехто з ветеранів вважає, що це лише ярлики та стереотипізація осіб зі статусом ветерана АТО/ООС – якщо він ветеран, то має займатися виключно питаннями безпеки – та основною темою для лобіювання, на думку більшості опитаних, все ж є **припинення війни на Сході**, оборона держави.

«Певною мірою я порівнюю залучення ветеранів і користь від цього державі з новою гендерною політикою. Тому що у кожного середовища є якась своя специфіка, коли залучається більше жінок до політики, то посилюються соціальні питання. Якщо долучаються ветерани, то посилюються безпекові.» (P5)

Звісно, друге місце за пріоритетністю займають **питання економічної сталості**, адже заможність держави, на думку респондентів, запорука самостійності та прискорення процесів завершення бойових дій на Донбасі. До того ж, ветерани мають залучатися до вирішення проблематики корупції, зокрема сприяти викоріненню корупційних схем у питаннях пільгової землі для ветеранства.

Говорячи за один з головних мотивів долучення ветеранів до політики – захист прав ветеранів, варто зазначити, що, на думку багатьох респондентів, це не має бути фінальною метою діяльності. Звісно, ветерани при владі повинні займатися питаннями ветеранської спільноти, зокрема покращення умов життя, процесами адаптації, бути важелем у перемовинах ветеранів з владою та прийнятті рішень, але не варто обирати це головною та єдиною темою для лобіювання на обох політичних рівнях.

«Той хто ставить за мету благополуччя країни чи питання звільнення Донбасу, то він в результаті досягне і проміжних результатів, в даному випадку соціалки і тд.» (P10)

Та все ж варто ще звернути увагу на нагальну проблему для вирішення ветеранами-політиками – **ревізія пільг**, адже наразі система виплат страждає

через недофінансування, а купа пільг взагалі не є адекватними в сучасному контексті. Тому представники ветеранської спільноти частіше виступають за монетизацію певних пільг задля підвищення ефективності соціального захисту.

«Наприклад, є пільга на проведення телефонічного зв'язку, позачергова, ну хто в нас користується зараз домашнім телефоном, але гроші ж то виділяються.» (P5)

Дехто з респондентів також зазначали про важливість уваги ветеранів в політиці до позашкільної освіти молоді, **військово-патріотичного виховання**, вважаючи, що лише через виховання розуміння державних засад, патріотизму, національних та духовних цінностей в молоді ми зможемо «оздоровити» суспільство і покращити загальний рівень життя в країні.

Зважаючи на все вищезазначене, головними **наслідками долучення ветеранів до політики**, згідно з думками респондентів є: 1) сприяння вирішенню воєнного конфлікту на Сході України; 2) покращення та реформування сектору безпеки та оборони в державі; 3) позитивний вплив у сфері військової медицини; 4) вища задоволеність потреб ветеранської спільноти, зокрема шляхом перерозгляду пільг, лобювання питань успішної реінтеграції ветеранів у цивільне життя, психологічної допомоги та питань працевлаштування. До речі, варто зазначити, що більшість наслідків вказаних респондентами співпадають з очікуваннями від депутатів-політиків українського суспільства (див. розділ 2.1).

Шляхи залучення ветеранів АТО/ООС до політики

«Для воюючої країни 1.5% ветеранів у ВРУ це не просто мало, а це показує, що наша країна в цілому досі не є воюючою. Це для мене показник хворого суспільства.» (P3)

Всі респонденти погодилися з тим, що наразі рівень представництва ветеранів АТО/ООС на політичному рівні занижений та потребує певних заходів задля ширшого долучення цієї соціальної категорії, та головне аби не штучним шляхом. Зокрема не імponує респондентам і шлях введення квот.

«Ось якби у нас сиділи б тут підготовлені ветерани, що готові рвать і метать, тоді ще розумію, а зараз ми ці квоти аби-ким наповнимо, всі підряд попруться і що це буде... Тому наразі це лише природній шлях!» (P2)

Під природним шляхом ветерани мають на увазі, по-перше, **надання якісної психологічної реабілітації та допомоги** тим, хто хоча б має базовий намір обрати політику кар'єрою. Проблемою є зокрема є відсутність кваліфікованих саме з питань ветеранів психологів.

«Знову ж таки, мені 100 разів задавали питання, чому у нас досі немає партії ветеранів та волонтерів – а тому, що спільний ПТСР не є підставою для створення політичної партії. Хоча в клінічному сенсі ПТСР це відсотків 5, але якщо брати в більш широкому - то це всі 100, в тих чи інших проявах, зовсім психічно здоровим звідти не вертається ніхто, це однозначно.» (P3)

По-друге, це **впровадження освітніх програм** для ветеранської спільноти. Необхідним є проведення підготовки, перекваліфікації колишніх учасників бойових дій, аби надати розуміння «навіщо бути в політиці» та направити їх в політичне русло. Для порівняння варто використати контекст США, адже частка представництва ветеранів там значно вища (див. розділ 1.2). Зокрема, респонденти зазначали про необхідність запозичення Україною успішних методик функціонування освітніх програм, безкоштовної вищої освіти саме для ветеранів з додатковим психологічним супроводом, що дуже важливо, програм стажувань тощо.

«От ветерани, які потім дійшли до влади (в США), то я впевнена, що більшість з них скористалися тими державними програмами допомоги, навчання, перекваліфікації....» (P5)

Було згадано ветеранами й про вже існуючі в Україні освітні заходи, такі як можливість отримання другої безкоштовної вищої освіти, безкоштовні курси від центру зайнятості, навчання в бізнес школах, зокрема програма від KMBS, що в НаУКМА.

До того ж, перешкодою до більш активного долучення ветеранства до політики є «роз'єднаність ветеранів» – не вистачає згуртованості соціальної категорії та якісного контролю з боку держави. На думку респондентів, в Україні не існує жодної масштабної ветеранської ГО, що змогла б спершу взяти на себе виховання майбутніх політиків. Можливо, це має бути прерогативою Міністерства ветеранів.

Політичні наміри респондентів на майбутнє

Загалом, респонденти зі статусом ветерана АТО/ООС готові пов'язати своє професійне життя з політикою і бачать себе там в найближчому майбутньому. Головним фактором є ситуація в країні, від неї залежатиме чи потрібна буде допомога ветеранів на політичній арені, чи доведеться знову брати до рук зброю і йти воювати.

Варто звернути увагу на те, що респонденти, що наразі є депутатами (чи міськрад, чи ВРУ), за умови відсутності погіршень в країні скоріше б завершували свою політичну діяльність та відчують тиск свого обов'язку, накладеного статусом ветерана.

«Не люблю я цю політику, бо вже встигли мене використати в своїх брудних політичних справах. Аби я не був військовим, то не пішов би взагалі. А зараз боротьба – якщо не я, то хто?! То скільки ще вистачить сил і можливостей, буду в тій політиці барахтатись, впливати» (P9)

Що ж до ветеранів, що лише розглядають варіант кар'єри політика, то через гіпотетичні 5 років вони якщо підуть в політику, то лише за комфортних та підходящих умов, прохідних місць, власної фінансової незалежності та можливості реформувати Україну.

Отже, загалом, в українському соціумі превалює думка, що ветерани АТО/ООС повинні долучатися до політики як державного, так і місцевого рівня – так вважає 42% опитаних. Також результати дослідження показали, що 45% українців довіряють ветеранам, що залучаються до політики; більшою мірою схильні довіряти саме чоловіки. Було виявлено відмінності у довірі відповідно до макрорегіону проживання (жителі Заходу більш схильні довіряти, аніж

респонденти зі Сходу), що скоріше за все спричинено різним сприйняттям російсько-української політики.

Ветерани-респонденти одностайно заявили про позитивне ставлення до політичної активності ветеранів, зокрема через такі фактори, як підвищений рівень справедливості, розуміння ціни незалежності, патріотизм, дисциплінованість та військовий стрижень. Однак, важливим аспектом є уникнення узагальнень та розуміння внутрішньої диференційованості соціальної категорії ветеранів. Також ветерани поділяють досить високий рівень довіри до ветеранів-політиків. Головними мотивами ветеранів до політичної діяльності є бажання сприяти розвитку України, кар'єрні мотивації та захист прав ветеранів (соціальний захист, ревізія пільг тощо). Задля більш широкого представництва ветеранів у політиці варто забезпечити надання якіснішої психологічної допомоги та впровадження різноманітних освітніх програм та заходів, зокрема з політичних наук та питань державотворення.

ВИСНОВКИ

Явище ветеранства у військовій соціології розглядається у фокусі соціальної реабілітації та адаптації ветеранів війни, невідворотного впливу воєнного досвіду. Важливою є різниця повсякденностей війни та мирного життя, розбіжності в системах релевантності ветерана та його оточення.

Бар'єром на шляху успішної ресоціалізації є суспільне сприйняття ветеранів, що часто є упередженим та стигматизованим. Стигматизацію ветеранів варто розглядати ґрунтуючись на явищі віктимізації на основі фізичних та психічних вад. Процес стигматизації ветеранів починається з утворення ярликів, навішених соціумом, що згодом сприяє формуванню негативних стереотипів щодо поведінки та особистих якостей ветеранів. Останнім етапом є дискримінація, що призводить до відсторонення ветеранів від суспільного життя. Найбільш поширеною стигмою є посттравматичний стресовий розлад, ознаками якого стереотипно наділяють усіх ветеранів війни.

Також у військових студіях вивчається феномен формування сильної групової ідентичності ветеранів, що є фундаментом ветеранського руху та ветеранських організацій, запорукою подальшої політичної активності.

Політичну активність ветеранів було розглянуто в міжнародному контексті. Зокрема увагу було приділено досвіду США, зважаючи на історичну воєнну активність держави та, відповідно, масштабність політично-активної соціальної категорії ветеранів. В американському 116-му Конгресі частка ветеранів складає 18% від усіх членів, основними сферами діяльності конгресменів-ветеранів є питання ветеранів, процеси з покращення їх рівня життя. До того ж, Сполучені Штати можуть пишатися визначними політиками в рядах ветеранів, таких як Джон Маккейн, Теммі Дакворт та Колін Лютер Павелл. Паралельно було розглянуто досвід політичної активності ветеранів Канади, Великобританії та Хорватії.

Згідно з дослідженнями, політики-ветерани мають певні відмінності у включенні до негативних дискурсів щодо війни в порівнянні з колегами без досвіду участі у військових діях; ветерани частіше фокусуються на

травматичних аспектах війни, реінтеграції ветеранів. Та було виявлено, що воєнний досвід ветеранів не несе статистично-значущого впливу на рішення законодавців шляхом голосування.

В Україні передумовою утворення політично-активної соціальної категорії ветеранів АТО/ООС послугувала війна на Сході та актуалізація самого статусу «ветерана». Першочергово варто звернути увагу на долучення ветеранів до виконавчої гілки влади, а саме до утвореного у 2018 році за сприяння ряду ветеранських організацій Міністерства у справах ветеранів. У 2021 році очолює орган ветеранка та жінка-генерал Юлія Лапутіна, та окрім керівництва ветерани представлені й у інших структурних підрозділах та у дорадчому органі при Міністерстві – Раді ветеранів. Репрезентація ветеранів наявна і на законодавчій гілці влади – у ВРУ 9 скликання 6 депутатів колишніх військовослужбовців. Представницькі органи місцевого самоврядування України також мають ветеранів у своїх рядах, прикладом може бути ветеран АТО/ООС Тарас Кучма з 5 роками на посаді міського голови Дрогобича чи депутатка Київради Аліна Михайлова.

Чинником сприяння долучення ветеранів АТО/ООС до політики різних рівнів є громадська думка та сприйняття українцями ветеранів-політиків в цілому. Загалом серед українців превалює думка, що ветерани повинні долучатися до політики як державного, так і місцевого рівня – так відповіли 42% респондентів. Та варто зазначити, що проти ветеранів, що долучаються до політики, висловилося третина респондентів (31%). Однак лише п'ята частина респондентів (20%) не вірить у зміни у зв'язку із залученням ветеранів до суспільно-політичного життя, що може позитивно впливати на представництво ветеранів в українській політиці. Найбільшу підтримку ветеранів у політиці виражають респонденти у віці від 30 до 69. А значний відсоток тих, кому було важко відповісти серед молоді 18-29 років свідчить про необхідність більшою мірою висвітлювати проблематику ролі ветеранів у ЗМІ або ж про політичну апатичність української молоді. Також важливим є досить високий відсоток балансу довіри до ветеранів у політичній сфері (+19%), що в комплексі із

ставленням до ветеранів у політиці може свідчити про готовність українців, зокрема вікової категорії 30–69, підтримувати ветеранів АТО/ООС, що починають свій політичний шлях та про готовність віддавати за них виборчі голоси.

В результаті аналізу інтерв'ю з ветеранами було виявлено однакості у позитивному ставленні до політичної активності колишніх військовослужбовців. Однак, важливим є розуміння, що ветерани як і будь-яка інша соціальна категорія є диференційованою всередині та не підлягає шаблонному узагальненню. Що ж до рівня політики, на думку респондентів, ветерани мають бути як на місцевому, так і на державному, однак, можливо, ефективніше буде починати свою діяльність з нижчої ланки. Таку позитивну тенденцію у підтримці ветеранів-політиків побратимами можна розглядати в контексті успіхів політичної активності ветеранів АТО/ООС, адже цьому посприяли такі фактори як підвищений рівень справедливості, патріотизм, дисциплінованість, відповідальність за прийняття рішень та військовий стрижень ветеранів долучених до політики різних рівнів. Також крізь призму успіхів варто зазначити про високий рівень довіри до ветеранів у політиці, що поділяють респонденти. Потенційному збільшенню довіри перешкоджають дискредитація образу ветеранів та віктимізацію осіб з УБД, зокрема у ЗМІ, непостійність політичних намірів (короткострокове долучення до політики).

Основні, на думку респондентів, виклики політичної активності ветеранів АТО/ООС було систематизовано за двома категоріями на інституційні – відсутність прихильності «думаючого» електорату, корумпованість владних структур, замале представництво ветеранів у політиці, нестача уваги до ветеранських питань з боку цивільних політиків, та індивідуальні – необхідність фінансової незалежності, нестача необхідних знань та більша користь в інших сферах. Ключовими мотиваціями політичної активності ветеранів є реформування держави, побудова кар'єри та лобювання інтересів ветеранства. Зокрема останнє також є й однією з основних сфер діяльності ветеранів в політиці, що неодмінно доповнюється питаннями безпеки та припинення війни

на Сході. Відповідно, наслідками долучення ветеранів до політичних структур буде сприяння вирішенню воєнного конфлікту на Сході України, покращення безпекових та оборонних питань, вища задоволеність потреб ветеранської спільноти (успішна реінтеграція ветеранів у цивільне життя, психологічна допомога, питання працевлаштування).

Враховуючи той факт, що ветерани недостатньо представлені на обох політичних рівнях, задля їх активнішого залучення варто імплементувати такі заходи, як, по-перше, забезпечення якісного психологічного супроводу на всіх етапах реабілітації та подальшого долучення до політичної сфери. По-друге, налагодження системи освітніх програм для ветеранів, зокрема орієнтуючись на іноземний досвід, впровадження курсів перекваліфікації, програм стажування, надання ширших можливостей безкоштовного отримання вищої освіти. Таким чином буде досягнуто позитивних зрушень у викоріненні вищезазначених викликів політичної активності ветеранів та збільшенню масштабів репрезентації соціально важливої категорії ветеранів АТО/ООС на всіх рівнях політики в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- АрміяInform. (2020). «Афганістан — це частина нашого життя», — Сергій Червонописький. Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2020/06/afganistan-cze-chastyna-nashogo-zhyttya-sergij-chervonopyskyj/>
- Гофман, И. (2001). Стигма: Заметки об управлении испорченной идентичностью. Часть 1. Стигма и социальная идентичность. Часть 2. Контроль над информацией и социальная идентичность (главы 3-6) (пер. М. С. Добряковой). М.: Социологический форум.
- Белановский, С. (2001). *Индивидуальное глубокое интервью*. Москва: Никколо-Медиа. Режим <http://evartist.narod.ru/text2/48.htm>
- ВРУ. (1993). Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>
- ВРУ. (2019). Постанова Верховної Ради України. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-20#n2>
- Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції. (2019). Інформація щодо надання статусу учасника бойових дій. Режим доступу: <http://dsvv.gov.ua/dostup-do-publichnoji-informatsiji/informatsiya-schodo-nadannya-statusu-uchasnyka-bojovyh-dij.html>
- ГО «Студена». (2016). «За ВДВ!» («За ветеранів до влади!») проект підготовки ветеранів до держслужби. Режим доступу: <http://studena.org/za-vdv-za-veteraniv-do-vlady-proekt-pidgotovky-veteraniv-do-derzhsluzhby/?fbclid=IwAR0rjTiuWTdvXBMP8X3XRSYcdq08JYRxcprnAcct4ZyF5Q9S-YL4eRZO77Tk>
- Європейська Правда. (2015, 29 січня). Рейтинг: найкращий лобіст України – Грибаускайте. Колишні лідери "вилетіли". Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2015/01/29/7030243/>
- Зубовський, Д. (2018). Структура прояву особистісного зростання учасників АТО у посттравматичний період. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*, 3(1), 177-188. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipp_2018_3%281%29_26

- Интерфакс-Україна. (2020, 10 лютого). До Окружного адмінсуду надійшли позови від Мін'юсту анулювати реєстраційні свідоцтва 48 партій. Режим доступу: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/640367.html>
- КМІС (2018). Які проблеми турбують українців, травень 2018. Режим доступу: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=772&page=1>
- Марценюк, Т., & Квіт, А. (2019). *Залучення ветеранів до громадського і політичного життя: шлях від військових перемог до особистих.*
- Міністерство у справах ветеранів (2020). Керівництво. Режим доступу: <https://mva.gov.ua/ua/persons>
- НВ. (2018, 14 квітня). Рекордсмен всупереч. 50-річна сенатор, яка втратила ноги в Іраку, підкорює американську політику. Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/world/countries/rekordsmen-vsuperech-50-richna-senator-jaka-vtratila-nih-v-iraku-pidkorjuje-amerikansku-politiku-2463317.html>
- Нова Європа (2017). Українське покоління Z: цінності та орієнтири. Режим доступу: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Ukr_Generation_ukr_inet-2.pdf
- Новини 24. (2019, 27 липня). Хто з ветеранів пройшов у новий парламент. Режим доступу: https://news.24tv.ua/hto_z_veteraniv_proyshov_u_noviy_parlament_n1184904
- Пожидаев, Д. Д. (1999). От боевых действий - к гражданской жизни. *Социологические исследования*, 2. Режим доступу: <http://ecsocman.hse.ru/data/796/136/1231/011Pozhidaev.pdf>
- Політична партія «Громадсько-політична платформа Надії Савченко». (2021). Режим доступу: <https://freesavchenko.com/koncepciya-zmini-politichnoi-sistemi-ukraini/>
- Потемкин, В. (2016). Военная социология или социология войны. *Телескоп: Журнал социологических и маркетинговых исследований*, 2(116).
- Радіо Свобода. (2019а, 24 червня). Ветерани АТО готуються до виборчих баталій. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/veterany-ato-vybory/30016954.html>

- Радіо Свобода. (2019b, 22 грудня). Від «Афгану» до «Айдару» – шлях українського воїна-«афганця». Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/istorychna-svoboda-afhanci-na-donbasi/30338891.html>
- Радіо Свобода. (2020). Мільйони на ветеранів. Як у Хорватії продовжують підтримувати учасників війни. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/yak-khorvaty-prodovzhuyut-pidtrymuvaty-veteraniv/30392897.html>
- Серебрянников, В. В. (1993). Военная социология: опыт и проблемы. *Социологические исследования*, (12). Режим доступу: http://ecsocman.hse.ru/data/323/991/1219/002_Serebryannikov.pdf
- Суркова, И. Ю. (2011). Социальный статус ветеранов вьетнамской войны. *Журнал социологии и социальной антропологии*, 14(4), 164–180.
- Українська Спілка ветеранів Афганістану. (2020). Режим доступу: <http://www.usva.org.ua/>
- Укрінформ (2015, 14 грудня). Госпітальєр Яна Зінкевич. Коли янголи потребують допомоги. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1930469-gospitaler-yana-zinkevich-koli-yangoli-potrebuyut-dopomogi.html>
- УНН (2020, 17 вересня). В Україні нараховується понад 460 тисяч учасників бойових дій. Режим доступу: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1892181-v-ukrayini-narakhovuyetsya-ponad-460-tisyach-uchasnikiv-boyovikh-diy>
- Центр Разумкова (2020). Оцінка громадянами ситуації в країні, рівень довіри до виконавчих та правоохоронних органів влади, оцінка діяльності Уряду. Режим доступу: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-riven-doviry-do-vykonavchikh-ta-pravookhoronnykh-organiv-vlady-otsinka-diialnosti-uriadu-liutyi-2020r>
- Центр «Социс», Центр Разумкова (2020). Соціально-політична ситуація в Україні (липень 2020р.). Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/sotsialnopolitychna-sytuatsiia-v-ukraini-lypen-2020r>
- Цыбаева, Л. (2007). Социально-психологическая адаптация участников боевых действий. *Развитие личности*, (1), 165–171.

- Яблонський В. М., та ін. (2018). Громадське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку. *Національний Інститут Стратегічних Досліджень*.
- Açıksöz, S. C. (2012). Sacrificial Limbs of Sovereignty: Disabled Veterans, Masculinity, and Nationalist Politics in Turkey. *Medical Anthropology Quarterly*, 26(1).
- BalkanInsight. (2015). Croatian Parties Use War Veterans to Woo Voters. Режим доступу: <https://balkaninsight.com/2015/10/22/croatian-war-veterans-candidates-lists-on-parliamentary-elections-10-21-2015/>
- Ballotpedia. (2020). Veterans Party. Режим доступу: https://ballotpedia.org/Veterans_Party
- Bianco, W. T. (2005). Last Post for “The Greatest Generation”: The Policy Implications of the Decline of Military Experience in the U.S. Congress. *Legislative Studies Quarterly*, 30(1), 85-102. Режим доступу: 10.3162/036298005X201464
- Bishin, B. G., & Incantalupo, M. B. (2008). From Bullets to Ballots? The Role of Veterans in Contemporary Elections. *The Monkey Cage*. Режим доступу: <https://themonkeycage.org/wp-content/uploads/2008/04/veterans.paper.named.pdf>
- Caforio, G. (Ed.). (2019). *Handbook of The Sociology Of The Military*. S.l.: SPRINGER.
- CNN. (2018, 10 April). Tammy Duckworth gives birth, first US senator to do so while in office. Режим доступу: <https://edition.cnn.com/2018/04/09/politics/tammy-duckworth-gives-birth-baby-girl/index.html>
- Coleman, L. M. (2006). Stigma: An Enigma Demystified *The Disability Studies Reader*. У Lennard J. Davis (Eds.), Second Edition *The Disability Studies Reader*, 141-152. New-York: Routledge.
- Corrigan, P. W., & Kleinlein, P. (2005). The Impact of Mental Illness Stigma. *On the Stigma of Mental Illness: Practical Strategies for Research and Social Change*. doi: 10.1037/10887-001.
- Daoud, M. (2009). Stigmatization of Iraq veterans with PTSD, depression, or chronic back pain. *Master's Theses*. Режим доступу: https://scholarworks.sjsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4647&context=etd_theses
- Desch, M. (2001). “Explaining the Gap: Vietnam, the Republicanization of the

- South, and the End of the Mass Army.” У *Soldiers and Civilians*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Fisher, S. (2005). Contentious Politics in Croatia: The War Veterans’ Movement. У Р. Копецьку, С. Мудде, *Uncivil Society? Contentious Politics in Post-Communist Europe*. London: Routledge.
- 5 Star Direct Democracy Party. (2020). Режим доступу: <https://5dd.uk/index.html>
- Gonzalez, J. A., & Simpson, J. (2020). The workplace integration of veterans: Applying diversity and fit perspectives. *Human Resource Management Review*. Режим доступу: <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2020.100775>
- HDZ. (2020). Режим доступу: <https://www.hdz.hr/>
- Hipes, C., & Gemoets, D. (2018). Stigmatization of War Veterans with Posttraumatic Stress Disorder (PTSD): Stereotyping and Social Distance Findings. *Society and Mental Health*, 9(2).
- Holsti, O. (2001). Of Chasms and Convergences. У *Soldiers and Civilians*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Hromadske. (2020, 8 травня). Супрун, Притула та Шарій: аналітики дослідили, хто найбільше впливає на українську молодь у соцмережах. Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/suprun-pritula-ta-sharij-analitiki-doslidili-hto-najbilshe-vplivaye-na-ukrayinsku-molod-u-socmerezah>
- Kleykamp, M., & Hipes, C. (2015). Coverage of Veterans of Afghanistan in the U.S. Media. *Sociological Forum*, 30(2), 348–368.
- Kvit, A., Martsenyuk, T. (2020). *Attitudes towards ATO/JFO veterans and their political activism in Ukraine*. Режим доступу: <https://ukr-socium.org.ua/archive/no-2-73-2020/attitudes-towards-ato-jfo-veterans-and-their-political-activism-in-ukraine/>
- Maclean, A., & Kleykamp, M. (2014). Attitudes Toward U.S. Veterans Returning From Iraq. *Social Problems*, 61(1), 131–154.
- Matthews, M. D., Eid, J., Kelly, D., Bailey, J. K., & Peterson, C. (2006). Character strengths and virtues of developing military leaders: An international comparison. *Military Psychology*, 18. Режим доступу: https://doi.org/10.1207/s15327876mp1803s_5

- MilitaryTimes. (2018a, 19 October). Here are the 173 veterans running for Congress in November. Режим доступа: <https://www.militarytimes.com/news/pentagon-congress/2018/10/19/here-are-the-172-veterans-running-for-congress-in-november/>
- MilitaryTimes. (2018b, 20 November). Veterans in the 116th Congress, by the numbers. Режим доступа: <https://www.militarytimes.com/news/pentagon-congress/2018/11/21/veterans-in-the-116th-congress-by-the-numbers/>
- Mochtak, M., Glaudić, J., & Lesschaeve, C. (2020). Talking War: Representation, Veterans and Ideology in Post-War Parliamentary Debates. *Government and Opposition*, 1-23. Режим доступа: 10.1017/gov.2020.25
- Schuetz, A. (1945). The Homecomer. *American Journal of Sociology*, 50(5).
- Schutt, R. K., Cournoyer, B., Penk, W. E., Drebing, C. E., Ormer, E. A., Krebs, C., & Losardo, M. O. (2003). Building the future: Psychosocial rehabilitation with a veterans construction team. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 27(2), 186-189. Режим доступа: <https://doi.apa.org/doi/10.2975/27.2003.186.189>
- Seidman, I. (1998). *Interviewing as qualitative research*. NY: Teachers' college press.
- The Modern Whig Institute. (2020). Режим доступа: <https://www.modernwhig.org>
- The New York Times. (2018). John McCain, War Hero, Senator, Presidential Contender, Dies at 81. Режим доступа: <https://www.nytimes.com/2018/08/25/obituaries/john-mccain-dead.html>
- Zogas, A. (2017). US Military Veterans' Difficult Transitions Back to Civilian Life and the VA's Response. *The Costs of War: An Accounting of the US Military Response to 9/11*. Режим доступа: https://watson.brown.edu/costsofwar/files/cow/imce/papers/2017/Zogas_Veterans' Transitions_CoW_2.1.17.pdf
- Veterans Coalition Party of Canada. (2020). Режим доступа: <https://veteranscoalitionpartyofcanada.com/>
- Veterans Party of America. (2020). Режим доступа: <http://www.veteranspartyofamerica.org/>
- World Justice Project. The Honorable Colin Powell. Режим доступа: https://worldjusticeproject.org/about-us/who-we-are/honorary-chairs/colin_powell

ДОДАТКИ

Додаток А

Вихідні таблиці (Output SPSS)

Табл. А.1

Z-тест змінної віку та ставлення до ветеранів у політиці

Повинні чи не повинні ветерани АТО/ООС бути залученими до політики?	Вік					
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60-69 років	70+ років
	(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)
Так, зокрема, до політики на державному рівні					A	
Так, до політики місцевого рівня						
Так, до політики і на державному, і на місцевому рівнях		A	A	A	A	
Ні, не повинні						
Важко сказати	D					
Відмова відповідати	B E					
Результати на основі двовимірних тестів з рівнем значущості 0,05.						

Табл. А.2

Вплив залученості ветеранів АТО/ООС до суспільно-політичного життя, 2019 (N=2021) (можливі декілька варіантів відповідей)

Як вплине залученість ветеранів АТО/ООС до суспільно-політичного життя? (відповіді відсортовано за популярністю)	%, респондентів
Потреби ветеранів будуть більше задоволені	22,6%
Важко сказати	24,5%
Нічого не зміниться	20,4%
Більше зусиль буде спрямовано на вирішення збройного конфлікту на Сході України	20,0%
Потреби усіх категорій населення, включно з ветеранами, будуть задоволені	14,5%
Покращиться оборонна здатність держави	12,9%
Зменшиться рівень корупції у державі	12,8%

Силові методи вирішення питань стануть більш поширеними серед активістів суспільних та політичних рухів	6,5%
---	------

Табл. А.3

Довіра до ветеранів АТО/ООС, які долучаються до політичного життя в країні (розподіл за статтю)

Ветеранам АТО/ООС, які долучаються до політичного життя в країні, варто довіряти?	Загалом, %	Чоловіки, %	Жінки, %
Повністю погоджуюся	17,4%	20,3%	15,0%
Радше погоджуюся, ніж не погоджуюся	27,0%	26,4%	27,5%
Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся	10,4%	10,0%	10,7%
Повністю не погоджуюся	15,5%	16,6%	14,5%
Важко сказати	27,1%	24,6%	29,2%
Відмова відповідати	2,7%	2,1%	3,2%
Разом	100,0%	100,0%	100,0%

Табл. А.4

Z-тест статі та змінної довіри до ветеранів в політиці

Ветеранам АТО/ООС, які долучаються до політичного життя в країні, варто довіряти?	Чоловік	Жінка
	(А)	(В)
Повністю погоджуюся	В	
Радше погоджуюся, ніж не погоджуюся		
Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся		
Повністю не погоджуюся		
Важко сказати		А
Відмова відповідати		
Результати на основі двовимірних тестів з рівнем значущості 0,05.		

Z-тест змінної довіри до ветеранів-політиків та макрорегіону

Ветеранам АТО/ООС, які долучаються до політичного життя в країні, варто довіряти?	Західний	Центральний	Південний	Східний
	(A)	(B)	(C)	(D)
Повністю погоджуюся	C D	C D	D	
Радше погоджуюся, ніж не погоджуюся	B C D	D	D	
Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся			A B	A
Повністю не погоджуюся		A	A B	A B C
Важко сказати		A	A	A
Відмова відповідати		D		
Результати на основі двовимірних тестів з рівнем значущості 0,05.				

Табл. А.6

Хі-квадрат Тест змінної довіри до ветеранів-політиків та макрорегіону

	Значення	df	Значущість
Хі-квадрат Пірсона	245,911*	15	0,000
Валідна кількість респондентів	2023		
* 0 клітинок (.0%) мають очікувані значення менші за 5. Мінімальне очікуване значення - 7.45.			

	Значення	Значущість
Коефіцієнт Cramer's V	0,201	0,000

Додаток Б

Опитувальник для всеукраїнського опитування «Думки і погляди населення України» (КМІС 2019, 4 запитання)

БЛОК W. ВЕТЕРАНИ АТО/ООС

W1. Скажіть, будь ласка, повинні чи не повинні ветерани АТО/ООС бути залученими до політики?

Так, зокрема, до політики на державному рівні	1
Так, до політики місцевого рівня	2
Так, до політики і на державному, і на місцевому рівнях	3
Ні, не повинні	4
ВАЖКО СКАЗАТИ	5
ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ	6

W2. Скажіть, будь ласка, Ви погоджуєтесь чи не погоджуєтесь з наступним твердженням: Ветеранам АТО/ООС, які долучаються до політичного життя в країні, варто довіряти?

Повністю погоджуюся	1
Радше погоджуюся, ніж не погоджуюся	2
Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся	3
Повністю не погоджуюся	4
ВАЖКО СКАЗАТИ	5
ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ	6

W3. Яке Ваше ставлення до ветеранів і ветеранок АТО/ООС?

Однозначно позитивне	1
Радше позитивне, ніж негативне	2
Нейтральне	3
Радше негативне, ніж позитивне	4
Однозначно негативне	5
ВАЖКО СКАЗАТИ	6
ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ	7

W5. На Ваш погляд, як вплине залученість ветеранів АТО/ООС до суспільно-політичного життя? МОЖЛИВІ ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ

Потреби ветеранів будуть більше задоволені	1
Потреби усіх категорій населення, включно з ветеранами, будуть задоволені	2

Зменшиться рівень корупції у державі	3
Покращиться оборонна здатність держави	4
Силові методи вирішення питань стануть більш поширеними серед активістів суспільних та політичних рухів	5
Більше зусиль буде спрямовано на вирішення збройного конфлікту на Сході України	6
Інше	7
Нічого не зміниться	8
ВАЖКО СКАЗАТИ	9
ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ	10

Додаток В

Гайд для проведення інтерв'ю про політичну активність з ветеранами та ветеранками АТО

Дата проведення інтерв'ю:

Тривалість:

Інтерв'юер: Мартинюк Катерина

Добрий день!

Дякую, що погодилися взяти участь в інтерв'ю для моєї дипломної роботи, темою якої є ставлення до політичної активності ветеранів АТО/ОСС. Інтерв'ю буде проходити у формі бесіди, протягом якої Вам буде задано декілька питань щодо вашого особистого досвіду та думки з даного питання. Можете давати відповіді тією мовою, якою Вам зручніше. Орієнтовний час нашого інтерв'ю до 30 хв. З Вашого дозволу нашу бесіду буде записано на диктофон. Варто зазначити, що аудіо запис буде використано виключно для складання транскрипту. Надана Вами інформація залишиться абсолютно конфіденційною.

Блок 1. Досвід політичної активності

1. Чи були/є Ви долучені до політики в Україні?

Так	Ні
------------	-----------

До політики якого рівня Ви були долучені?	Чи думали про те, щоб долучитися до політичної діяльності? Якщо ні, то чому?
Скільки років присвятили політиці (період)?	
Розкажіть як Ви долучалися до політичної діяльності: причини, мотивації, основні сфери діяльності і зацікавленості;	
Що хотіли б, можливо, змінити?	Яку б сферу політичної діяльності Ви б тоді обрали? Чому?
Які існують/існували перешкоди для Вас особисто під час політичної діяльності/активності?	
Опишіть особливості і досвід політичної активності саме як ветерана АТО/ООС	

Блок 2. Ставлення до політичної активності ветеранів АТО/ООС

1. Чи варто ветеранам долучатися до політичної діяльності? Чому?
2. Якщо варто, то до політики якого рівня?
3. В чому особливість і сила участі ветеранів у політичному житті країни?
4. Чи варто довіряти ветеранам, які долучаються до політики?

Блок 3. Політична діяльність ветеранів

1. Що мотивує ветеранів до участі в політиці? Чи є захист прав ветеранів на політичній арені основним мотивом? (відсутність послуг, поганий доступ до соціального захисту)
2. Якими можуть бути наслідки залучення ветеранів до політики місцевого/державного рівнів? Чи будуть більше задоволені потреби ветеранів? Які можуть бути небезпеки?
3. Які теми мають лобіювати ветерани в політиці? Якими питаннями вже займаються представники категорії ветеранів при владі?

Блок 4. Залучення ветеранів до політики

1. До складу 116-го Конгресу США увійшло 96 ветеранів, що складає 18% від числа усіх членів, 19 ветеранів увійшли в ряди сенаторів США. В Україні ж до ВРУ 9 скликання було обрано 6 ветеранів АТО/ООС, у відсотках це лише

близько 1.5% від загальної кількості депутатів. Чи варто сприяти збільшенню політичної активності ветеранів, долученню їх до політичної діяльності? Чому?

2. Які заходи можна імплементувати задля ширшого долучення? (держава, ГО, МінВетеранів)

Завершення інтерв'ю

1. Уявіть себе через 5 років, де б Ви хотіли себе бачити, чи буде сфера Вашої діяльності пов'язана з політикою?
2. Можливо, Ви могли б ще порадити ветерана АТО/ООС як респондента для даного дослідження?

Додаток Г

Транскрипт інтерв'ю з ветеранами та ветеранками АТО

I - інтерв'юер (Мартинюк Катерина);

P5- респондентка;

Дата проведення: 18 березня 2021 року

Тривалість: 32 хв.

I: Я знаю, що Ви долучені до політики, тому хотіла б Вас запитати про цей період, скільки років Ви присвятили політиці, коли Ви розпочали?

P5: Виходить, що я ніколи не хотіла бути політиком. Це сфера, яку я ненавиділа, ніколи не хотіла там опинитися. Але все змінилося після виборів президента в 19 році, я якраз перебувала в лікарні, після того як я почувла результати другого туру, скажем так, що я була просто в дуже тяжкому психологічному стані, години дві я мабуть не говорила. І в той час дуже багато ветеранів впали в депресію, хтось пішов в бар, хтось почав вдома в одиночку пити, тому що це сприйняти спокійно було неможливо. А я розумію, що я більш конструктивна людина і почала думати, що я в цій ситуації можу зробити і прийняла для себе дуже складне рішення через години дві, мабуть. Своєму напарнику я сказала, що я тоді піду в

політику. Тобто, фактично, в політику мене привів Зеленський, як би це погано не звучало! І я прийняла рішення, і тоді взагалі не знала чи точно піду, на якому рівні, але сама себе запевнила, що щось треба робити, аби не дати тим позитивним змінам відкотитись назад. А потім посил маєш, то і пропозиції з'являються. Буквально через місяць до мене декілька партій звернулось і запрошували мене балотуватись у ВРУ. Я прийняла рішення балотуватися від найближчої морально мені партії - ЄС. Я не є консервативною людиною, це треба розуміти, а ЄС все ж більш консервативна. Але мені ідеологічно була найближчою, як і по відношенню до України, до армії, до війни тощо. Тому рішення далось мені легко, мені запропонували і я погодилась і, відповідно, не знала буду я мажоритарником чи ні, а потім вже в списку запропонували. До речі, список ми до кінця й не знали, а потім вже мені сказали бути в першій десятці.

І: Чи були певні пропозиції, що Ви відчували, що єдиною мотивацією була пріоретизація статусу ветеранки і що хотіли маніпулювати електоратом, акцентуючи увагу на ветеранстві?

Р5: Мабуть, тут зіграло роль декілька факторів: і те, що я відома, і те, що я ветеранка. Тому що просто ветеранів багато, але одночасно дуже відомих одиниці.

І: Я зрозуміла, що важелем приходу в політику було обрання Зеленського президентом. А які ще були фактори, що спонукали Вас, які сфери були пріоритетом, що Ви вирішили «треба йти»?

Р5: Для мене пріоритетом була саме сфера роботи по ветеранах. І коли мене обрано, ми ж старалися продовжити роботу як і в минулому скликанні, коли був достатньо сильний комітет у справах ветеранів у ВРУ. Але так як настала монобільшість і вони не визначили своїм пріоритетом ветеранів, я б навіть сказала, що вони їх не розуміють і тому бояться. Може вони б і хотіли розуміти, але не дано їм. Вони вирішили ліквідувати комітет у справах ветеранів, де я й планувала бути. Як альтернативу єдину я вбачала лише в медицині або соціальні

питання. Тоді об'єднали комітет у справах ветеранів з комітетом соціальної політики. Водночас, мені поступила пропозиція саме в комітеті медицини бути секретарем. Я проаналізувала, розумію, що сфера діяльності мене цікавить, можу робити щось позитивне.

I: А враховуючи Ваш чималий досвід, які існували чи існують наразі перешкоди під час вашої політичної діяльності саме з точки зору ветеранки?

P5: По-перше, треба наголосити, що в минулому скликанні, я розумію, що тоді це була така хайпова тема, в Раду зайшло понад 60 ветеранів, тобто з 420 депутатів, це дуже велика кількість, дуже значуще представництво. Але що ми бачили, більшість з цих ветеранів були зашкварені або про них не знали навіть. Є з них толкові, десяток, я з ними й досі спілкуюсь. Вони, на жаль, не всі пройшли у ВРУ. А якщо говорити про це скликання, то нас зараз 8 ветеранів, і то 8 нещодавно зайшов – це Богема Шараскін від «Голосу», він просунувся по списку. А загалом нас було 7 на початку скликання, та ще й 7 – це Ілля Кива, який зрадив нас і пішов в ОПЗЖ, тобто по факту 6. Я навіть скажу більше, з цим Кивою ми разом брали участь в операціях по звільненню Красноармійська, тобто я його знаю ще як бойового побратима. Аж огидно так називати, але факт, він тоді керував навіть цією операцією. Тобто рахуємо, що нас 7, дуже мале представництво, комітету немає, питання ветеранів випускають з виду. Ми створили як альтернативу комісію, але їй дихати не дають, ніхто не був їй радий. Це чисто під резонанс закриття комітету, як отмашку зробили комісію, зробили її тимчасовою, на рік лише.

I: Переходячи саме до ставлення, як на вашу думку, чи варто ветеранам долучатися до політики і чому?

P5: Я абсолютно на 100% стверджую, що потрібно. Тому що ніхто про ветеранів не подбає краще самих ветеранів. Є люди, які готові допомагати, цивільні, депутати, але вони не дуже в темі, вони не розуміють нюансів. Ті які вже декілька скликань по цим питанням працюють, то вони вже знаючі. В мене є такі колеги

з комісії, це депутати з «За майбутнє!», ну ми їх майбах називаємо. Знаєте, до речі чому майбах?

І: Лише здогадуюсь!

Р5: Ну у кожного поважаючого себе члена групи «За майбутнє!» має бути майбах! (сміється) Ну суть в тому, що там є така хороша пані Констанкевич, вона дійсно про ветеранів турбується, все що може робить, також Цимбалюк. Ось є такі цивільні, які хочуть допомагати, але їх не так багато, ну на жаль. Тому звісно представництво ветеранів у владі має бути на всіх рівнях. Навіть я б сказала іноді на місцевому рівні важливіше, чим на рівні ВРУ. Тому що ВРУ завжди можна змусити прийняти якесь рішення протестами мітингами і так далі. А на місці це зазвичай таке, знаєте, місцячкові питання, які вирішуються між собою тет-а-тет. І тому тут потрібні свої представники.

І: А в чому така сила, особливість участі ветеранів?

Р5: Мабуть, впевненість, новий досвід. Тому що до війни кожен має там свій невеличкий досвід, так, звісно, когось життя потрепало, але війна дає можливість людині або упасти до низів, або дуже-дуже сильно піднятися. Отримати новий досвід, нові знання, витривалість і якесь підвищене відчуття справедливості. Тому це в цілому корисні навички, які допомагають тримати планку. Тому що планка завжди спокушає і вона може спокушати і на місцевому рівні, тому що, здається, що ці ж депутати міськради, вони ж не отримують заробітні плати, фактично на волонтерських засадах. Вони працюють у себе на роботах, а туди приходять там на якісь комісії чи засідання декілька разів на місяць. Але вони не працюють, не отримують за це заробітну плату. І от на їхньому рівні взагалі йде досить велика спокуса, тому що можуть вирішуватися і земельні питання, і виділення і відчуження майна, і дуже-дуже багато спокус. Тому саме такий ветеранський стержень він дається взнаки і не дає спокуситися.

I: До речі, попередні респонденти також в порівнянні місцевого й державного рівня зазначали, що на місцях дійсно важче вистояти.

P5: Дійсно, тому що у ВРУ в принципі, так, ми не маємо таких зарплат, як на європейському рівні, але ми маємо рівень достатній і це більше ніж в середньому по країні. Це треба розуміти, при цьому там даються якісь переваги, наприклад, як проживання в службовому житлі тощо. Тобто в цілому людина може, будучи у ВРУ, не брати хабарі за закони і при цьому нормально жити, а не виживати і не мати якихось додаткових спокус. А на місцевому рівні, коли там людина працює на своїй малооплачуваній роботі, але при цьому має великі знання досвід і все, ну може статися, на жаль, різне, тому вони можуть бути схильні.

I: А тоді в цьому ключі хотіла б запитати про довіру, чи варто довіряти ветеранам, які долучаються до політики?

P5: Я впевнена, що так, адже за рядом досліджень найбільше у нас довіряють військовим, ветеранам і волонтерам. До речі, ветеранам трошки менше ніж військовим, це треба розуміти, але це в більшості відбувається через дискредитацію у сфері інформаційної політики. Тому що у нас як: в селі, наприклад, чоловік зарізав жінку, ну і якщо це просто відбулося, то в новини це ніколи не попаде, ну якщо там не було якогось жестяка. Ну а якщо це зробив ветеран! Обов'язково про це всі скажуть, і навіть не наголосять на тому, що немає психологічної реабілітації, а просто будуть казати, що ветерани погані, тому дискредитація серйозна.

P5: А на вашому досвіді, що мотивує ветеранів долучатися до політики?

I: Мабуть, можливість активно на щось повпливати, тому що дуже багато зіштовхуються з соціальною несправедливістю на різних рівнях. Від банально, коли ти отримав посвідчення УБД і тобі треба прийти в соц. захист дати свої документи і ти підпадаєш дуже часто під дискримінацію. Потім ти пробуєш проїхатись в маршрутці, а тебе щемлять і виганяють. А якщо ти жінка, то тобі

ще й скажуть: «А ти що воювала? Я знаю, чим ти воювала, ти п**дою воювала!». Реально це цитати і люди просто навіть не бажають користуватись своїми пільгами. Тому активно загострюється це почуття несправедливості і ветерани вже просто хочуть щось змінювати на місцевому рівні, на державному рівні, і це абсолютно позитивно!

I: А які тоді наслідки долучення можуть бути?

P5: От, до речі, певною мірою я порівнюю залучення ветеранів і їхню ефективність і користь від цього державі з новою гендерною політикою, тому що, я думаю, ви по цій темі знаєте. Тому що у кожного середовища є якась своя специфіка, коли залучається більше жінок до політики, то посилюються соціальні питання. Якщо долучаються ветерани, то посилюються також соціальні питання та безпекові. Тобто кожна соц. категорія має свою певну перевагу.

I: Тобто наразі саме безпекові та соціальні питання мають лобіювати ветерани, вірно?

P5: В основному так, ці дві категорії.

I: Також хотілося б порівняти контекст Штатів, звісно, враховуючи, що там ветерани під впливом багаторічної військової політики і ветерани з різних війн. Наразі до складу нинішнього 116-го конгресу США увійшло 18% ветеранів, а в Україні, як Ви самі казали, ця частка лише 1,5%. Чи варто, враховуючи цей контекст, посилювати політику долучення ветеранів до нашої політики?

P5: Ну тут треба враховувати багато факторів, що взаємопов'язані. В США була дійсно жахлива ситуація з ветеранами, це змінилося з роками, дуже багато в це постійно фінансів, ресурсів, волонтерів, благодійників включалося, аби цю тему розвивати. Там в принципі ветеранами не вважаються тільки ті, хто були учасниками бойових дій – це потрібно розуміти. А у нас, ким українці вважають ветеранів – тих, хто воював в АТО, тих, хто воював в Афганістані. Якщо людина

просто служила, вона не ветеран, вона срочник, ну це так, коротко або вона як військовий. Якщо говорити про США, то всі, хто там служили – ветерани, навіть ті, хто там якусь частину охороняють, тому й такий відсоток великий.

I: Я просто коли дивилися дані, таблиці, де була вказана частка ветеранів, то там по кожному ветерану було вказано, в якій операції він брав участь, наприклад в Перській затоці.

P5: Я ще додатково наголошу, що в США, що в Ізраїлі дуже подібний досвід в тому плані, що якщо ти людина певного віку, і якщо відбуваються активні бойові дії, то ти не поважаєш себе, якщо не підеш служити чи воювати. В Ізраїлі це взагалі обов'язково для всіх, для чоловіків і для жінок. До речі, я думаю цей підхід був би в Україні правильний, враховуючи нашу ситуацію. Тому навіть в тому ж США великий рівень поваги до ветеранів, високий рівень підтримки, велика кількість адаптаційних програм. От ветерани, які потім дійшли до влади, то я впевнена, що більшість з них скористалися тими державними програмами допомоги, навчання, перекваліфікації і тд. І я впевнена, що і в нас так само вищий відсоток би був, якби була якась перекваліфікація, а це в нас слабенько поки що. Звісно, там є курси від центру зайнятості, безкоштовні, є там навчання по бізнесу, є можливість вступу на ще одну безкоштовну освіту, але це все ще не розвинуто. Тому що ми ще молода воююча країна, лише 7 років, коли вже буде 30, то це вже буде більш помітно.

I: Ось ви зазначали про освітні програми, якими ще можуть бути заходи з долучення і ким впроваджуватися?

P5: Мабуть, банально початково – це якісна психологічна реабілітація. Тому що, коли людина не має психологічного ресурсу на задоволення своїх базових потреб, тобто на стабільні хороші стосунки в родині, на стосунки батьки-діти, роботу, на якій людина витримує психологічно, то важко розвиватися далі. Тобто ми поки що йдемо на рівні задоволення самих базових потреб ветеранів, чисто якісь там елементарні пільги, комуналка і далі, в принципі на цьому все.

I: Ще хотіла дізнатися, якщо говорити про майбутнє, уявіть себе років через 5, це буде політика чи Ви бачите себе в іншій сфері?

P5: Мабуть, я особисто не хотіла б бути депутаткою декількох скликань. Звісно, коли я йшла в політику, більш радикальні зміни можливі. Коли ти опиняєшся на місцевому рівні, то, допустім, я як ветеран була б там в Рівному депутаткою місцевої ради і хотіла б привести в порядок парки, це було б можливо за 5 років, дуже швидкий результат, навіть декілька років. Якщо говорити про зміни в країні в цілому, то якомусь одному депутатові на це дуже складно повпливати, з цим тяжко змиритися, звісно, але коли ти йдеш в ту ж ВРУ, ти вважаєш, що ти здатен на більші зміни, ніж насправді потім з'являється. І так само коли я йшла в Раду, я вважала, що одне скликання і в принципі все. Поки що я так і вважаю, якщо буде повноцінне скликання, не буде позачергових виборів на 5 років, то я б хотіла поки що на цьому і завершити. А якщо буде позачергове, то, мабуть, на позачерговому я буду балотуватися, тому що я ставила собі якісь певні цілі, розпланувала їх виконати за цих 5 років. Фактично перший рік депутати просто розуміють структуру, як створювати ці закони, при звичаються до уряду, а він у нас мінявся вже 3 рази.

I: Ми ще також з Вами говорили про захист ветеранів як основний мотив, чому ветерани йдуть в політику. Які наразі є такі важливі питання, що потребують нагального вирішення, що потрібно імплементувати найшвидше в сфері соціального захисту ветеранів?

P5: Перше, мабуть, це оновлення і ревізія пільг. Тому що у нас є пільги, що недофінансовуються, є пільги, які не працюють, але на які виділяються кошти і не ясно, куди вони діваються. Наприклад, є пільга на проведення телефонічного зв'язку, позачергова, ну хто в нас користується зараз домашнім телефоном, але гроші ж то виділяються. Але при цьому нас дуже обмежує Конституція, відповідно, не всі пільги можливо зняти, навіть якщо вони непрацюючі. Тому тут така заплутана історія, тому що як тільки навіть ми зробимо ревізію цих пільг, але Конституційний суд визнає це рішення неконституційним. Друге, мабуть, я

все ж прихильник монетизації певних видів пільг, тому що воно буде ефективніше працювати, тоді кожен ветеран буде використовувати цей ресурс, що виділяється. Воно не буде уходити в нікуди.

I: Загалом, я вже насправді отримала дуже розлогі відповіді на всі підготовлені запитання. Можливо, Вам ще є що додати з теми політичної активності ветеранів АТО/ООС?

P5: Зараз подумаю, але думаю, що вже також все розповіла, що могла.

I: Я дуже вдячна Вам за інтерв'ю, мені приємно, що Ви змогли виділити час та надати такі чіткі та наповнені відповіді. Бажаю Вам натхненної праці в Раді.

P5: Дякую, хоча б просто витримати! (сміється)

I: І хотіла б ще уточнити, чи є серед Ваших знайомих-ветеранів, що пов'язані з політикою та мали б змогу дати коротке інтерв'ю?

P5: Ой має хтось бути, давайте подумаю і відпишу Вам!

I: Дякую! До побачення!

P5: Гарних снів! Будемо на зв'язочку!